

НОВІ ДНІ

• NOWI DNI •

УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСАЛЬНИЙ ЖУРНАЛ

РІК XXXII

ЛЮТИЙ — 1981 — FEBRUARY

Ч. 2 (372)

NOWI DNI

A Ukrainian Monthly published every month
except August by the Nowi Dni Co. Ltd.
In Toronto, Ont., Canada

Editor-in-Chief: M. Dalney

Second Class Mail Registration Number 1668
International Standard Serial Number ISSN 0048-1017

Засновник і редактор 1950-1969 П. К. Волинняк

Видає
Спілка "НОВІ ДНІ" з обм. відповідальністю

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Мар'ян Дальний — головний редактор
Члени Редколегії: Тоня Горохович, Василь І. Гришко,
Дмитро Кислиця, Олексій Коновал, Іван Манастир-
ський, Карпо Роговський.
Адміністратор — Григорій Мороз, тел. 252-4553

РІЧНА ПЕРЕДПЛАТА:

КАНАДА — 12 доларів
США — 12 доларів
АВСТРАЛІЯ — 11 австрал. доларів
Всі інші країни рівновартість 12.00 доларів
американських.
Чeki і грошові перекази виписувати на
"NOWI DNI".

НАШІ ПРЕДСТАВНИЦТВА:

У Великобританії:
Mr. A. Bondarenko, 78 Kensington Park Rd.
London W. 11, England
На Чикаго і околиці:
Mr. D. Sawertailo,
1745 Juniod Terr., Des Plaines, Ill. 60016, USA
На Філадельфію і околиці:
Mr. S. Jewsevsykyj,
420 Woodhaven Place, Philadelphia, Pa. 19116
USA
На Тандер Бей і околиці:
Mr. P. Swyrydenko
133 Bethune Street
Thunder Bay "F", Ont.
P7C 2G4

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ:

NOWI DNI

Box 126, Postal Station "N"
TORONTO, ONT., CANADA
M8V 3S4

У ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЧИТАЙТЕ:

М. Дальний — ДУМКИ НАВКОЛО ПОЛЬЩІ	1
Петро Одарченко — ПРОФ. ЛЕВ ОЛЕКСАН- ДРОВИЧ ОКІНШЕВИЧ	3
Ліна Костенко — ІЗ ЗБІРКИ "НЕПОВТОРНІСТЬ" (поезії)	5
Софія Самотинська — ПЕРЕХРЕСТЯ	6
Ігор Качуровський — СИНОВІ	7
Остап Тарнавський — ПИСЬМЕННИК АНАТОЛЬ ГАК	7
Дм. Чуб — ІЛЛЯ РЕПІН ТА ЙОГО "ЗАПОРОЖЦІ"	9
Юрій Соловій — ВИСТАВКА ЕКСПРЕСІОНІЗМУ В НЬЮ-ЙОРКУ	11
Галина Павленко, Олена Кононова — СКАРБНИЦЯ МИСТЕЦТВ	13
Ростислав Василенко — ПРО МИХАЙЛА СИТНИКА	14
Сашко СКРИПАЛЬ — ДО ОЛЕСЯ БЕРДНИКА	15
Борис Мигаль — УКРАЇНСЬКА ПРЕСА ТА ДЕЩО ПРО "НОВІ ДНІ"	16
Андрей Сахаров — В ОБОРОНІ В. СТУСА	19
Ріна Левінзон — ЗУСТРІЧ З УКРАЇНЦЯМИ	20
Лев Яцкевич — СТАРИЙ І НОВИЙ МАРС	22
Т. Хохітва — ДЕЩО ПРО ПАРАПСИХОЛОГІЮ	24
Емма Андіївська — КАЗКА ПРО ДРАКОНА, ШЕВЦЯ, ЩО НЕ ВМІВ ДАРУВАТИ ЗАПО- ДІЯНОЇ КРИВДИ ТА ІНШИХ	26
Леся Богуславець — МЕСІЯ	28
Ол. Шпилька — НЕБЕЗПЕЧНІ СЛОВА	30
Юл. Мовчан, Анатоль Вовк, Олександра Черненко і ін. — ЛИСТИ ДО РЕДАКЦІЇ	31

На першій сторінці обкладинки:

Ол. Кульчицька. ДОВБУШ.
Гравюра на дереві.

- Передруки і переклади дозволені за поданням джерела.
- Статті з поданими іменами авторів не конче висловлюють погляди редакції.
- Незамовлених матеріалів редакція не повертає.
- Редакція не відповідає за зміст платних оголошень і застерігає собі право виправляти і скорочувати надіслані матеріали.

Література, наука, мистецтво, суспільне життя

ВІД РЕДАКТОРА**ДУМКИ НАВКОЛО ПОЛЬЩІ**

Чому нічого не пишете про епохальні події, які відбуваються в Польщі або стосуються безпосередньо до польського народу? — запитують деякі читачі.

Не пишемо, бо не маємо платних редакторів ані штатних співробітників, від яких могли б вимагати своєчасних статей на замовлені теми. На такий "люксус" може дозволити собі сьогодні хіба стецьківська або "союзова" преса.

А втім, здається, є й глибокі причини, через які українська преса недостатньо інформує та коментує про польські події останнього часу. Головніші з цих причин — це наша незацікавленість світом узагалі й традиційна польсько-українська недружелюбність зокрема. Ми від віків легковажимо Польщею, а рівночасно заздримо полякам і боїмося їх.

Польща менша і набагато бідніша ніж Україна. Польща має менше населення і в війні постраждала ще більше ніж Україна. Польща розташована в гіршому геополітичному просторі як Україна. Московський Кремль плянував для Польщі точно такий же статус і ролі, як для України. Вкінці, матеріально в Польщі живеться сьогодні гірше ніж в Україні, хоч там і немає колгоспів.

Але на цьому, мабуть, і вичерпуються "переваги" України над Польщею. Не заважаючи на комуністичний устрій і залежність від Москви, Польща ревно зберігає і розвиває свою історію, мову, культуру, армію, міжнародні зв'язки і всі інші атрибути суверенної нації. І навіть якщо завтра російські танки в'їдуть на вулиці Варшави та наставлять новий, слухняніший Москві польський уряд, то в очах кожного поляка й усього світу Польща залишиться таки Польщею. Чи УРСР є і залишиться Україною — хай вирішує кожний читач для себе, бо ми не бажаємо контрверсії ще й з цього приводу.

З якого б боку не підходити, а польська проблематика повинна бути для нас цікава й повчальна. Не може бути сумніву, що силуетка кардинала Войтили (він по матері українського роду і володіє українською мовою краще ніж 99% наших дітей) і вся діяльність папи Івана Павла II заслуговує на серйозну об'єктивну статтю. Тому хай

мені вибачать автори, що я не міг надрукувати їх легковажних пасквілів на цю поважну тему. Добру статтю треба було надрукувати й про Збігнєва Бжезінського та важливіші його публікації бодай у зв'язку з його призначенням на головного президентського радника у справах безпеки й закордонної політики США. Якщо хтось з наших політичних аналітиків розпочав писати про Бжезінського, але до виборів не встиг закінчити, — хай не турбується: "Нові дні" радо надрукують таку статтю і тепер.

Популярний філософ-дисидент — нині професор найславнішого англійського університету — Лешек Колаковський, здається, найбільше спричинився до сучасних соціальних ферментів у Польщі, а що український читач знає про нього і про його погляди? А найновіший лавреат нагороди Нобеля з ділянки літератури Чеслав Мілош: колись я писав у "Молодій Україні" про його "Зневолений розум", але прочитати в українській пресі щось фундаментальніше про цього цікавого польського письменника, глибоко закоріненого в білорусько-литовській духовості, мені так і не довелося. Врешті, що ми знаємо про гданського робітника Леха Валенсу, який виринув ніби нізвідки на хвилі масових робітничих страйків і став на якийсь час справжнім володарем усіх польських патріотів та людиною року престижних світових журналів? Кожна з вищезгаданих тем заслуговує принаймні на одну добру статтю в "Нових днях".

Натомість глибокі, масові соціальні робітничо-селянські зрушення, які періодично потрясають не лише Польщею, а й цілою суспільно-економічною структурою советського моделю, треба вивчати в нюансах і постійно інформувати про них українського читача, щоб він не мусів напмацки наново відкривати Америку, коли прийде на це потреба.

На жаль, ніхто з наших компетентних людей цього не робить. Можемо не мати претенсій до штатних редакторів визвольофронтівської, союзової і церковної преси. Бо ж їм, якщо й не бракує кваліфікацій, то треба оглядатися на задні сидіння своїх хлібодавців. Але маємо претенсії до кількох сотень порівняно ще молодих українських професорів суспільних наук та інших експертів,

які є незалежні, мають належні кваліфікації і широкі діапазони думання, але не роблять нічого, щоб піднести українську політичну думку (і дію) на трохи вищий щабель.

Наведу пару конкретних прикладів. Відомо, що в Польщі ще в 1956 році ліквідовано примусову колективізацію. Правда, існують там великі державні і кооперативні артілі, але понад 3/4 — це індивідуальні середнячки (12-15 га) господарства. Здавалося б, що за таких "непівських" умов хліборобська Польща мала б мати подостатком м'яса та інших харчових продуктів бодай для свого населення. А тим часом саме брак і дорожнеча харчів були головною причиною страйків минулого літа й осені. Українці та й поляки на еміграції пояснюють це дуже просто: сільсько-господарські продукти забирає в Польщі за безцін Росія або їх вивозять на Захід, щоб дістати взамін тверду валюту. Ці пояснення розминаються з правдою. Наші співробітники прислали нам кілька статей на цю тему з варшавської комуністичної преси. "Жице і Новочесносьць", наприклад, пише:

"З усіх виявів кризи найболючіше відчуваємо й ще довго відчуватимемо харчову кризу. Вже навіть у Варшаві бракує цукру, оливи, масла і смальцю. Ціна на картоплю переступила всі дотеперішні межі... Де поділися вила й ланцюги, чому рільники мусять чекати в черзі три роки на плуга? Селяни, як і все суспільство, домагаються правди про господарку. Довгими роками селяни тихо бурмотіли, нарікали й заціплювали зуби, чекаючи кращих часів. Тепер вони домагаються (самоуправи й) громадянських прав у своїй державі".

А "Наше слово" пише на цю тему так: *"Щоб забезпечити потрібну для населення кількість харчових продуктів, треба не тільки приймати рішення, постанови, треба також, а то й передусім, вживати заходів для збільшення виробництва продуктів... Протягом останнього десятиріччя наше рільництво у виробництві не досягнуло навіть рівня з 1950-1955 рр. (себто з часів колективізації, — М. Д.)... Сільськогосподарське виробництво у великій мірі обумовлюють наявні на селі ресурси робочої сили. А ресурси ці дедалі убувають... В силу обставин робочі руки доведеться заступати машинами. А заступництво це дуже дороге..."*

"Протягом останнього десятиріччя зусилля промисловості не задовольняли потреб рільництва, в наслідок чого, для виконання плану забракло 60 тисяч тракторів, сім мільйонів тонн цементу, 3,5 млн. мінеральних добрив. Із-за нестачі запасних частин і автовзуття не працює 40 тисяч тракторів, або 17% тракторного парку, 60 тисяч причеп, або 23% наявної в рільництві кількості причеп. Дошкульно відчувається нестача інших машин, навіть, простого знаряддя... Підвищення цін на засоби виробництва і промислові товари, які набувають рільники, досі не компенсувалося відповідним підвищенням цін і на рільничі продукти. В наслідок цього дійшло до спадку реальних доходів індивідуальних рільників, до зменшення капіталовкладень в індивідуальному секторі сільськогосподарства. Рільники навіть перестали вирощувати ряд важливих для країни рослин".

Все це можуть зрозуміти навіть неспеціалісти від сільського господарства такі, як я, й ясно стає, чому польські рільники масово домагаються самоуправи і записуються в члени сільського філіялу незалежної від партії профспілки "Солідарносьць". Не аж так ясно, чому понад 1,5 мільйона гектарів ДЕРЖАВНОЇ землі у Польщі лежить облогодом у час, коли країна змушена просити харчових продуктів у Західній Європі. А вже цілком незрозуміле те, чому уряд уперто відмовляється визнати право на незалежну селянську спілку, коли — рад-не-рад — визнав таке право за робітниками. На це й на багато інших питань могли б дати задовільну відповідь тільки фахівці. А вони мовчать.

Серед поляків здавна поширена популярна приповідка: "мудрий поляк по шкоді". Цим разом, однак, треба ствердити, що поляки виявили велику політичну мудрість, організованість й обережну рішучість ще перед шкодою. Вони вперше в історії (в такому великому, бо всенациональному масштабі) здерли з обличчя комуністичної партії облудну маску "захисників трудящих" і показали всьому світові її паразитарну природу. Вони без жертв і без одного вистрілу повернули історію в інший бік, не називаючи один одного ані запроданцями, ані капітулянтами, ані іншими модними серед нас словечками.

І якщо завтра перелякані кремлівські лідери навіть рішаться на воєнну агресію — це в суті речі нічого не змінить. Польща залишиться Польщею й жодна сила її не зрусіфікує. І "танки продукції" не дадуть і населення не нагодують — заявив один з польських молодих робітничих лідерів. Сучасні події в Польщі глибокі і незворотні так, як незворотними були англійська, французька і російська революції. І саме в цьому епохальність цих подій.

СТВОРЕНО МІЖНАРОДНУ ГЕЛЬСІНСЬКУ АСОЦІАЦІЮ

З метою координації дій всіх Гельсінських груп у поодиноких країнах на Заході створено Світову Гельсінську Асоціацію, до комітету якої ввійшли: Леонезе (голова Норвезького Комітету Нобеля), Нансен (внук основоположника фонду Нансена), члени Європейського парламенту Ріпа ді Меано, Ален Безансон (Франція), проф. Гоффер і проф. Герш (Німеччина), М. Міхайлов (Югославія), проф. Лешек Колянковський (Польща), ген. Петро Григоренко (Україна), Л. Алексєєва (Росія), Айше Сейтмуратова (Кримські татари).

Згодом будуть створені виконавчий, координаційний та пресовий центри. Окрема юридична комісія буде слідкувати за порушенням людських прав та узгоджувати державних законів з міжнародними.

Роблять заходи для допущення Асоціації до ООН (через ЮНЕСКО).

Координаторами Асоціації на Францію призначені Леонід Плющ, та Марі-Льоранс Сімонне.

ПРОФЕСОР ЛЕВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ ОКІНШЕВИЧ

7-го листопада 1980 року в передмісті Вашингтону помер видатний український історик Лев Олександрович Окіншевич, автор численних наукових праць, дійсний член Української Вільної Академії Наук у США і Наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка у США.

Л. О. Окіншевич народився 25-го січня (6-го лютого н.ст.) 1898 року в Петербурзі в родині юриста. Батько Л. О. — білорус, родом із Гомельського повіту на Могилевщині — скінчив Чернігівську гімназію і Одеський університет. Мати Л. О. Єлисавета — дівоче прізвище Яреш. Батько матері Л. О. (себто його дід) — чех, родом з Чехії. Він скінчив Московський університет і був учителем латинської мови в Колегії Пазла Галагана в Києві.

Через кілька років після народження Лева Олександровича його батьки переїхали до Києва. Л. О. спочатку вчився в Київській гімназії, а з 1912 року в Колегії Галагана стипендіатом. 1916 року вступив на юридичний факультет Київського університету. 1917 року Л. О. закінчив Київську військову школу і в чині прапорщика був посланий на румунський фронт.

1921 року, ще будучи студентом юридичного факультету Київського інституту народного господарства, був призначений — з розпорядження акад. М. Василенка — до праці в Комісії ВУАН для вивчення західно-руського та українського права й працював науковим співробітником ВУНА до 1933 року.

З 1925 до 1928 року Л. О. був аспірантом Науково-дослідної катедри історії України в Києві. Керівником Катедри був тоді акад. М. С. Грушевський.

1933 року Л. О. був призначений на посаду професора історії в Ніжинському Педагогічному Інституті. Але в грудні 1933 р. був звільнений з Інституту як "класовий ворог". В 1934-1936 рр. працював на будівництві "Прибалхашстрой" в Казахстані на посаді юрисконсульта. В 1937-38 рр. працював у м. Вязьмі Смоленської обл., а в 1938-1941 рр. у м. Смоленську на посаді юрисконсульта в різних установах. Із м. Смоленська був евакуйований до Ростова на Дону, де 1-го вересня 1941 р. був мобілізований. 11-го вересня його взяли німці в полон, але разом з іншими, що були не в військовій формі, скоро звільнили.

Пройшовши пішки до Києва в кінці вересня 1941 року, Л. О. був спочатку прийнятий на роботу в Міську управу на посаду юрисконсульта Відділу освіти, а згодом на посаду професора й декана юридичного факультету Київського університету. Але німецька влада університет закрила.

1943 року був евакуйований спочатку до Ста-

Лев Окіншевич

ніславова, де працював у міській бібліотеці, потім до Львова, Криниць, Гайдебраху у Верхній Сілезії, але незабаром дістав дозвіл переїхати до Чехо-Словаччини. В середині 1944 року Л. О. одержав посаду в Празі в Українському Музеї визвольної боротьби і посаду професора Українського Вільного Університету. В 1945 р. Л. О. разом із усіма співробітниками УВУ евакуювався до Німеччини. Від 1945 до 1949 року Л. О. працював на посаді професора й декана Юридичного факультету Українського Вільного Університету в Мюнхені.

1949 р. Л. О. переїхав до Сполучених Штатів. Спочатку довелося працювати на фізичній роботі "портером" у нью-йоркських лікарнях. 1951 року Л. О. одержав спеціальну стипендію від Фонду Форда для науково-дослідної праці в Research Program on USSR (Інститут для дослідження Радянського Союзу).

1954 року Л. О. був призначений на посаду співробітника Бібліотеки Конгресу у Вашингтоні. Тут працював 15 років — до 1969 року. Головні його функції були: класифікація книжок, складання предметного каталогу, переклади на англійську мову з української та з інших слов'янських мов, та складання бібліографічних покажчиків на окремі теми.

Останні роки Л. О. тяжко хворів, проте не припиняв своєї наукової праці. 7-го листопада 1980 року перестало битися серце невтомного вченого.

II. Наукова діяльність проф. Л. О. Окіншевича

Л. О. Окіншевич розпочав свою наукову діяльність у Києві 1921 року, коли він став працювати науковим співробітником Комісії ВУАН для вивчення західноруського та українського права. За роки 1925-1930 Комісія опублікувала вісім випусків своїх наукових праць, але сьомий випуск був знищений з наказу влади. У 6-му вид. надруковано звіт Л. О. під назвою "Десять років роботи Комісії ВУАН для вивчення західноруського і українського права 1919-1929". У 6 і 8 вип. (1929-1930) надруковано велику й цінну розвідку Л. О. Окіншевича п. н. "Центральні установи Гетьманської України 17-18 ст." (Том I. Київ, 1929 і том 2. Київ, 1930). Року 1978 ця фундаментальна наукова праця вийшла в світ англійською мовою в серії монографій Українського Вільного Університету — у 80-ліття автора — під назвою "Ukrainian Society and Government 1648-1781".

Л. О. Окіншевич друкував свої праці і в інших наукових виданнях, зокрема в органі Історичної Секції ВУАН — в журналі "Україна" (1924-1932). У 4-й кн. ж. "Україна" за 1924 р. надруковано історично-юридичний нарис "Рада старшинська на Гетьманщині". У 1-2 кн. "України" за 1927 рік надруковано критично-бібліографічний огляд Л. О. "Наука історії українського права".

1927 року в ж. "Польмя", ч. 1 надруковано його статтю білоруською мовою п. н. "Казачства на Беларусі".

Розглом української науки в 30-их рр., створив надто тяжкі умови для наукової праці. Переслідування не минули й Л. О.

Лише після закінчення війни в другій половині 40-их рр. Л. О. Окіншевич мав можливість відновити свою науково-дослідну діяльність. За час від 1945 р. до 1949 р., працюючи в УВУ, проф. Л. О. Окіншевич видав важливі університетські підручники й окремі наукові розвідки. 1948 р. в Мюнхені в "Записках НТШ" т. 167 надруковано наукову розвідку Л. О. "Значне військово-товариство в Україні-Гетьманщині XVII-XVIII ст.". УВУ в цей час видає такі праці Л. О.: "Лекції з історії українського права. Право державне. Доба станового суспільства". Мюнхен, 1947. "Огляд історії філософії права". Мюнхен, 1949. Інститут заочного навчання при УВУ видав кн. Л. О. "Вступ до науки про право і державу". Мюнхен, 1949.

Л. О. Окіншевич був також діяльним співробітником *Енциклопедії Українознавства*. У розділі VIII. "Право" надруковано такі статті Л. О.: 1. Історія дослідження українського права; 2. Державне право: а) Доба княжої Руси-України; б) Литовсько-Руська доба, в) Доба перебування українських земель під Польщею; 3. Гетьманська держава 1648-1781; 4. Залишки державного устрою під Росією.

У словниковій частині "Енциклопедії Українознавства" надруковано такі статті Л. О.: 1. Ва-

силенко Микола. 2. Віче. 3. Гетьман (1959). Року 1970 в ЕУ надруковано такі статті: "Права, по которым судится малороссійскій народъ" і "Приказ Малые Росии".

У Сполучених Штатах Л. О. Окіншевич надрукував також ряд статей і розвідок білоруською та англійською мовами. Ось кілька назв цих праць:

"Цивілізаційные основы беларускага гісторычнага пралесу". — "Запісы Беларускаго Інституту Науки и Мастацтва", ч. 2. Нью-Йорк, 1953.

History of civilization of Eastern Europe in the work of Arnold Toynbee. "Annals of the Ukrainian Academy of Arts & Sciences in the US. # 2, V. 2. 1952.

The Law of the Grand Duchy of Lithuania. Background and bibliography. N. Y., 1953.

Arbitration in the Soviet Union (Leo A. Yaresh). N. Y., 1954.

Latin America in Soviet writings. 1966.

US. History and Historiography in postwar Soviet writings. 1945-1970. 1976.

Ukrainian Society and Government 1648-1781. Muenchen, UFU, 1978.

За своє життя наш видатний учений написав і опублікував понад 100 наукових праць, статей, підручників для Вищої Школи, бібліографічних оглядів тощо.

Найголовніша ділянка наукової праці проф. Л. О. Окіншевича — це історія українського права. Його фундаментальні праці — "Центральні установи України-Гетьманщини 17-18 ст. (два томи, 1929-1930) обсягом у 526 сторінок та "Значне військово-товариство в Україні-Гетьманщині XVII-XVIII ст." (Мюнхен, 1948) — 230 стор. — становлять великий внесок у вивчення історії України. Матеріал для цих праць Л. О. почав збирати в двадцятих роках, працюючи в архівах Києва, Харкова, Чернігова, Полтави й Москви. Ці наукові розвідки відзначаються своїм багатим фактичним матеріалом і науковою об'єктивністю.

У другій із названих праць автор зокрема показав, які великі зміни настали за 70 років — від часів Хмельниччини (1648 р.) до 20-30 рр. XVIII століття. Нащадки славних представників козацької старшини і знатного військового товариства часів Хмельниччини, — як зазначає автор, — змінили шаблю на табакерку, старшинські ради з гетьманом на фамільні та сусідські вечірки з "кадрилею" та "ломбаром", командування сотнями й полками козаків на командування сотнями кріпаків, що виконували під'яремну панщину". Так часи змінилися, і предків знатного товариства, сміливих борців за Україну вже не можна порівнювати з українським панством XVIII ст., що утворило кола нового привілейованого зверхнього стану своєї країни, примирившись у своїй більшості з втратою нею незалежності та все більше наближаючися до панства Росії".

Лев Олександрович — як людина — відзначався своєю скромністю і великою працьовитістю. Умови його життя не завжди сприяли науковій

Ліна КОСТЕНКО

ІЗ ЗБІРКИ “НЕПОВОРТНІСТЬ”

ЧАДРА МАРУСІ БОГУСЛАВКИ

*Вузька вуличка. Стіна повита хмелем.
Татари сплять, сьогодні в них байрам.
Високий дуб, по-українськи — нелинь.
Святе письмо — по-їхньому — коран.*

*Чого я тут? Ще й кажуть, Богу слава,
що я живу, що в мене муж паша.
А я Маруся. Я — із Богуслава.
У мене є непродана душа.*

*О, як він любить, як він мене палить!
Як він мене цілує уночі!
Каблучки нанизав по дві на кожен палець.
Браслети на руках, на шії дукачі.*

*І я ходжу, володарка темниці.
Скриплять у тиші двері за дверми.
Блищать очима слуги темнолиці,
мені у ноги стелять килими.*

*Ох, килими, барвисті килимочки!
Фонтан, каліян і сльози на зорі.
Носила я і плахту, і віночки, —
ну, як мені, чи гарно у чадрі?*

*І меч, і правда — цноти не жіночі.
Люблю чадру — і чорна, і густа.
Коли татарам брешуть мої очі,
ніхто не бачить, як тремтять уста.*

*Мого лиця не видно під чадрою.
Мій муж поїхав. Тоскно мені. Жду.
А то б я їм здавалася чудною, —
чого я зблідла і куди йду.*

діяльності. Замість працювати за фахом у своїй ділянці, йому часто доводилося витратити дорогий час на заробітчанську роботу юрисконсульта, бібліотекаря і навіть портера. Проте і в найнесприятливіших умовах Лев Олександрович не кидав своєї наукової діяльності. І завдяки такій невтомній працьовитості він залишив багату й цінну наукову спадщину, що становить великий внесок в історію українського права, а також в українську й білоруську культуру.

Вічна пам'ять видатному вченому і прекрасній Людині.

*Чого дивлюся в море, у тумани.
Чого, як тінь, блукаю уночі.
...Бряжчать мені невільницькі кайдани.
А я шукаю сховані ключі.*

*Ще вчора була я висока, як вежа.
Здається, ще трохи — дістану zenit.
І раптом, як вибух, — обвал і пожежа.
Розтрощений камінь — уже не граніт.*

*Річновище віри, і розпач, і розпач!
Під попелом смутку похований шлях.
Зажурені друзі сахнулися врозтіч.
Посіяне слово не сходить в полях.*

*На те й погорільці, — будемо хатку.
Над хаткою небо. А знов голубе.
Найвище уміння — почати спочатку
життя, розуміння, дорогу, себе.*

*Отак, як зроду, потаємно, з тилу,
усіх міщан ошцурені лаї
ненавидять в мені мою скажену силу,
ненавиджу я слабкості свої.*

*І скільки їх! Я зіткала з печалі.
Для ближніх знято тисячу свитин.
Коліна преклонивши, як Почаїв,
стоїть душа перед усім святим.*

*Дзижчать і жалять міріяди версій.
Ну, що ж, нехай. Я сильна, навіть зла.
Я знаю: слабкість — це одна з диверсій.
А я ще в диверсантах не була.*

*Настане день, обтяжений плодами,
Не страшно їм ні слави, ні хули.
Мої сщівіття, биті холодами,
ви добру зав'язь все таки дали.*

*І то нічого, що чигали круки,
що проминуло так багато літ.
З такого болю і з такої муки
душа не створить бутафорський плід.*

ПЕРЕХРЕСТЯ

Юрій Андрійович повернувся з похорону своєї дружини докраю виснажений. Він не любив ніколи ні світських, ні церковних церемоніалів, а похоронних зокрема. Штучність похоронних обрядів була для нього залишком старого, віджилого світу і в обставинах модерного міста викликала в нього почуття дисонансу й несмаку.

Повернувшись додому він майже з полегшею зідхнув. Скинув чорний піджак, краватку, і знесилено впав на ліжко. Деякий час лежав непорушно з заплученими очима і старався заснути. Та сон не йшов йому до голови. Ввижалась відкрита труна з тілом його дружини, а в вухах безперервно звучало "Со святыми упокой, Христе..., вічна пам'ять". Юрій Андрійович розплющив очі. На бюрку під вікном, у позолочених рамах, стояла фотографія Марти. З розкритої шафи визирали її суєтки й костюми. На комоді з великим дзеркалом, на кришталевій підставці, стояли її перфуми й пудри, гребінь і щітка до волосся. Все було, як завжди й на тому самому місці. Важко було повірити, що Марти вже нема і ніколи не буде в цій домі, в цій кімнаті, де все, включно з ним самим було її власністю. Марти нема і більше ніколи не буде. Але свобода, про яку він завжди мріяв, відколи втратив її, одружившись з Мартою, була тепер для нього порожнечою, яка лякала його. Марти він не любив. Колись було молодецьке захоплення її вродою, було кохання, але правдивої подружньої любови не було. Марту важко було любити. Самолюбна, егоцентрична особа, яка вважала все своєю власністю, до послуг своїм амбіціям і забаганкам. За двадцять п'ять років співжиття з нею, — будучи людиною благою й добросеречною, — навчився оминати різні неприємні ситуації, які Марта могла легко викликати своєю непогамованістю і владною вдачею. Вона була прекрасною хазяйкою. Все в неї було в найкращому порядку. Хата блистіла чистотою. Вдягалася Марта з великим смаком. Поводилася в товаристві, як справжня дама з вишуканими манерами. Всі, хто знав її, ставилися до неї з шанобливістю, хоч і не любили її за претенсійність і схильність до маніпуляцій. Без неї Юрій в суспільстві був би ніщо (принаймні так здавалося Марті). Вона вміла робити потрібні знайомства, вміла роз'яструвати й підсилювати його амбіції, заставляла займатися різні становища в громадських організаціях. Завдяки їй вміло жити, вони були знаними й шанованими в цілій громаді.

Похорон відбувся за всіма приписами. На двох панахидах каплиця не вміщувала всіх співучасників і представників організацій. Похоронну Службу Божу відправив сам місцевий єпископ у сослуженні шістьох священників, співав хор. У церкві, над могилою й на тризні прощальним промовам,

в яких підносилися всі правдиві й уявні заслуги Марти, як дружини й суспільної діячки, не було кінця. Юрій Андрійович все це слухав з пригноблено-зрезигнованою міною й молився в душі, щоб все це скоріше скінчилося.

Марта довго не хворіла. Померла нагло від "легіонерської хвороби". Повернувшись додому з жіночої світової конвенції в Філадельфії, нагло захворіла. Почалися у неї проти, гарячка. Відвіз її амбулянсом до шпиталю, де вона на третій день померла. Коли його повідомили й попросили прийти до шпиталю, щоб підписати відповідні документи й дати розпорядження відносно похорону, Юрій не хотів повірити, що тіло, яке лежало на ліжку, прикрите білим простирадлом, була його дружина. Ще три дні тому Марта була сповнена всяких плянів відносно особистого й громадського життя. Оце скоро мали святкувати 25-літній ювілей їхнього подружжя, а опісля запланована поїздка на Гаваї.

Юрій спочатку був потрясений, потім розгублений, але все ж таки мусів зібрати всі сили, щоб влаштувати похорон відповідний до їхнього суспільного статусу. Марта заслуговувала на те, щоб її поховати зі всіма почестями.

Юрій Андрійович тепер залишився сам на сам зі собою. Колись здавалося йому, що якби він був залишився неодруженим, коли б він міг робити те, що він сам хоче, а не те, чого хоче його дружина, він би був врешті людиною, становище й повага якої не залежали б від публічної opinio, яка так часто міняється і за яку треба не раз платити самопосвятою й запереченням своїх особистих уподобань і принципів. Тепер у його душі появилася пустка. За 25 років він привик виконувати побажання Марти. За двадцять п'ять років він відучився чогось самотійно хотіти. Чого, властиво, він колись хотів? Його колись цікавила література. Він пробував писати поезії. Кілька з них навіть були надруковані в місцевій газеті, під псевдом Юрій Святоюрський. Ніхто не звернув на них уваги, а Марта сказала йому: "Тобі, Юро, писати ліричні вірші вже не випадає. Якби так прозу... Та на це в тебе немає часу, ані, здається, таланту. Зрештою, письменників і поетів у нас досить. І так мало хто їх читає. Ти краще займися кориснішою працею. От, скоро Загальні збори Громади. Ти зі своєю постановою, елегантністю, красномовністю повинен стати головою. Бо ще, чого доброго, виберуть того простакуватого амбіціонера Коструба. Кажуть, що він має своїх прихильників між тими селепками, що тепер хотять скрізь верховодити".

І Юрій, розчарований браком успіхів на літературному полі й підлезуваний словами дружини, з року на рік дозволяв себе перевибирати головою Громади. За освітою він був юрист, який у Канаді перешколився на аскураційного агента. Заробітня праця і становище в громаді ніколи не давали йому душевного задоволення хоч і давали престиж і доступ до всяких можливих громадських почестей.

Він був знайомий з усіма церковними, культурними й політичними діячами, навіть з письменниками. Ті самі поети й письменники, які зігну-

вали його колишні літературні спроби, тепер за-
прошували його на свої з'їзди й конференції, са-
джали за головний стіл і просили до вітального
слова.

Тепер перед Юрієм — ділема: іти далі шля-
хом, що йому проклала його дружина, чи повер-
нутись на непевну стежину творчих шукань?
Юрія огорнув страх перед невідомим майбутнім.
Він відчув, що Марта і хата, яку вона вміла по-
ставити й вести на відпозідному рівні, були для
нього схоронищем, спокійною пристанню після
бурхливих громадських конфліктів. Юрій відчув
якийсь жаль до дружини, що забрала йому 25
років життя і залишила тепер самотнім і безволь-
ним. Вона тепер лежить спокійно в могилі, заси-
паній квітами й лентами. Перед ним — самота,
непевність і старість душевно зламаної людини.

Підвівся з ліжка. Закрив двері шафи, наладо-
ваної Мартиними речами, підійшов до бюрка і
сів важко на кріслі, підперши втомлену голову
обома руками. Дивився безцільно у вікно. З по-
жовклого клена безшелесно опадало листя. Один
листок саме в цю хвилину відірвався від своєї
галузі і, підхоплений вітром, закружляв у повітрі,
а потім наче сів на підвіконні. В Юрія завору-
шилося щось в душі. Щось живе й ніжне, рівно-
часно радісне й болюче, щось, що почало запо-
внювати пустку, яка постала по смерті Марти.
Юрій виняв з шухляди папір, взяв перо і почав
писати поему свого життя, а може новелю про
трагізм людського існування.

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ

СИНОВІ

*Тихо в осеніючому гаї,
Обважніли грона горобин.
Ще один листок до ніг лягає,
Ще листок один...
Чуєш, сину, як принишкла хаща?
Золотіють липи на очах.
Проступає червіль на кущах —
А калина поміж них найкраща.*

*Подивися: свидина достигла,
Наче квітку, розкриває плід,
Багрянє глід.
А над ним — модрина жовтоїгла.
Під россою хилиться трава,
Журиється береза срібногора.
А напроти сонця, вся прозора,
На калині — наче кров жива.*

*На безвітрі дріботить трепета,
Косо тіль лягла.
І павук зіткнув свої тенета —
Упіймати іскорку тепла.
Бачиш, сину: ці живі краплини —
Пам'ять тих, хто згинув як борець.
Полум'я нескорених сердець,
Бо калина — символ України.*

21 жовтня 80

Остап ТАРНАВСЬКИЙ

ПИСЬМЕННИК АНАТОЛЬ ГАК

(1893-1980)

Анатоль Гак, що помер у Філадельфії, в гру-
дні 1980 року, належав до того гурту письмен-
ників, які прийшли в літературу в наслідок націо-
нального відродження під час визвольної війни
українського народу 1917-1921 рр. Перші літера-
турні виступи Анатолія Гака зв'язані з організа-
цією "Плуг" — спілкою селянських письменни-
ків, що її заснували в 1922 році у Харкові ті діячі
літератури, які сподівалися виховати літераторів
і літературну публіку масовою акцією. Организа-
торами спілки були Іван Сенченко, Грицько Ко-
ляда, Андрій Панів, а насамперед Сергій Пили-
пенко. Саме Пилипенко ставив за голозну мету
нової організації виховання не тільки письменни-
ків, але й широких селянських мас у дусі проле-
тарської революції і притягнення їх до активної
творчости в цьому напрямі. У "Плузі" були такі
згодом відомі письменники і поети, як Андрій Го-
ловко, Петро Панч, Григорій Епик, Наталія За-
біла, Олександр Копиленко, Павло Усенко й інші.
Членом "Плуга" була й Докія Гуменна.

Масовість літературного процесу, що її пропо-
відував "Плуг", а головню ідеолог організації
Сергій Пилипенко, викликала гостру реакцію з
боку "академічних" письменників, згуртованих
головню в ВАПЛІТЕ (Вільна Академія Проле-
тарської Літератури), що сподівалися творити
українську літературу не багатьма кваліфіковани-
ми мистцями, які ставили перед собою вимогу
удосконалення шляхом засвоєння найкращих здо-
бутків західньої європейської літератури. В 1931
році, з розгорненням колективізації, "Плуг" змі-
нив назву на Спілку пролетарських колгоспних
письменників. Та це не врятувало і цієї організа-
ції від розгрому. В 1932 році її було ліквідовано,
а головних діячів "Плуга" (С. Пилипенко, Г.
Епик, А. Панів, С. Божко) — розстріляно або за-
слано.

До "Плуга" пристав Анатоль Гак за своїм се-
лянським походженням. Народився Анатоль Яко-
вич у хліборобській родині 20 червня 1893 року на
хуторі Запарчів, недалеко міста Гуляй-Поля в
Запорізькій області. Початкову освіту отримав у
гуляйпільській народній школі, у двокласовій шко-
лі в селі Федорівка і в середній хліборобській шко-
лі у Кам'янім. Ще в початковій школі Анатоль
Гак захопився друкованим словом. За його роз-
повіддю, одного разу він приніс на лекцію, за-
мість якогось мініатюрного моделю господарсько-
го приладдя, веселий віршик. Коли йому було
шістнадцять років його вірш "Про правду і крив-
ду" появився у київській газеті "Рада". Крім лі-
тератури, Анатолія Яковича у час його навчання
в школі цікавила й підпільна революційна діяль-
ність. Як тільки він закінчив хліборобську школу,
в червні 1913 року його заарештували і посадили

у тюрму, спершу у Новочеркаську, а потім у Катеринославі. З в'язниці визволився щойно після десяти місяців і незабаром, з вибухом світової війни, став жертвою масової мобілізації. Анатолія Яковича зарахували у "прапорщики", приділили у школу офіцерів і після вишколу вислали на фронт. Сам письменник розповідає, що довелося йому воювати чи не на всіх фронтах: на Кавказькому, Південно-Західному, Північному і Румунському.

Революцію зустрів він у Бесарабії як підпоручник 6-ої армії. Тут був обраний до армійського комітету, та включився в Українську армійську раду. Співробітничав в армійській газеті "Воїногражданін". Праця у газеті допомогла йому усвідомити, що для літературної діяльності ще замало любови до слова, треба і знання. Тож, демобілізувавшись, Анатоль Якович переїхав у Київ і тут в 1919 році вписався до Київського університету. Учився в університеті, чи радше в Інституті Народної Освіти (бо так переіменували в 1920 році Київський університет) до 1922 року, коли захворів і мусів виїхати на село лікуватись. До міста повернувся через півтора року, та не у Київ і не в інститут кінчати студії, але у Харків, де вже тоді діяла спілка селянських письменників "Плуг". У "Плузі" й почалась літературна діяльність Анатолія Гака під впливом "плужанського батька" Сергія Пилипенка, що хоч був тільки на два роки старший за Анатолія, але мав уже за собою досить довгий шлях революційної, журналістичної та літературної діяльності.

Працював Анатоль Гак у різних жанрах: писав п'єси, повісті, оповідання, гуморески, фейлетони, нариси і спогади.

А. Гак умів бачити людей і події "прижмуреним оком", вживаючи вислову Маковея. Хоч і здобув початкове признание гуморесками і фейлетонами, то перший більший успіх прийшов із сцени. Вліті 1922 року Київський Драматичний театр ім. М. Заньковецької включив до свого репертуару комедію Анатолія Гака "Студенти" і вона принесла авторові визнання. Ця комедія була надрукована у Харкові у видавництві "Книгоспілка" в 1925 році і йшла на сцені різних театрів. Ставив її і режисер Олександр Загаров під час своєї праці на західних землях України.

Наступною комедією Гака була "Людина в окулярах". З нею довелося авторові повозитись. Дія відбувається в час наступу більшовицької армії на Україну в 1919 році і влада не зразу погодилась дати дозвіл на цю виставу. Щойно в 1925 році театр ім. Заньковецької вивів і цю комедію на сцені у Києві. Комедія була в репертуарі театру аж до 1930 року.

Третій сценічний твір Анатолія Гака — це п'єса "Тіль Уленшпігель", написана за твором Шарля де Костера тієї ж самої назви. П'єсу взяв режисер Гнат Юра для Харківського драматичного театру, але її не поставили. Пощаслило на сцені ще одній комедії Гака "Родина пацюків", що йшла у кількох театрах, головню в Одесі. Ця комедія вийшла теж друком у Державному видавництві України в 1928 році у Харкові.

На сцені периферійних театрів здобула собі

славу і драма "Робітниця Юля". Тлом для драми є одна з цукроварень в Україні. П'єса вийшла і в книжковому виданні у серії "Сільський театр". Остання комедія написана для Харківського театру "Мобілізовані зорі" не мала щастя. Хоч її прийняли для вистави і для друку в Державному видавництві України, то в наслідок доносу на автора в час "єжовщини" комедію знято з виробництва.

Вже на американській землі Анатоль Гак написав комедію з життя поселенців "Спадкоємці місіс Пилипсон" і цю комедію ставила театральна група у Філадельфії для відзначення 85-річчя автора в 1978-му році.

Анатоль Гак попрабував своїх сил і в більшій прозі. Він автор роману "Молода напруга" про побут і переживання студентів Харківського Сільсько-господарського інституту. Роман вийшов друком у видавництві "Рух" у Харкові в 1933 році. Другий роман "Золоті ворота", що його темою є події в Києві в 1917 році, повинен був вийти друком у видавництві "Радянська література" в 1941 році, але перешкодила війна. Лише фрагмент роману під назвою "Представник ревкому" був надрукований в тому ж році окремою книжкою і вона навіть попала до Нью-йоркської Публічної бібліотеки.

Найбагатша літературна продукція Анатолія Гака — це оповідання, гуморески, фейлетони і нариси, що їх друкував письменник у різних періодичних виданнях і газетах переважно під псевдонімом Антоша Ко. Про об'єм цієї творчості говорять і книжкові видання цих творів. Їх спільна характеристика — це легкість розповіді з домішкою посмішки, а часом і з сатиричним уколом. І так ще в 1925 році у Державному видавництві України в Харкові вийшла книжка віршованих фейлетонів Анатолія Гака "Веселі рядки". В тому ж році вийшла теж збірка гуморесок "Лопанські раки" у видавництві "Плужанин" у Харкові. Ця книжка була перекладена на російську мову і вийшла друком у видавництві "Бегемот" у Ленінграді. Гуморески Анатолія Гака виходили кожного року новим виданням і це вказує на їх популярність у читачів, та й увагу організації "Плуг" до творчості письменника, бо всі видання фірмовані "Плужанином". У 1926 році вийшла збірка гуморесок "Радіо-інваліди", у 1927 — "Свиняче сальдо", у 1928 — "Головбухова борода" і "Роман з партійкою", в 1929 — "Полотняні дзвони", в 1930 — збірка "30 гуморесок". У тому ж році Державне видавництво України видало збірку нарисів Анатолія Гака про будівництво Дніпрельстану під назвою "Бетон наступає".

Тридцять років принесли переслідування і вони відбилися і на творчості Анатолія Гака. Комедії і гуморески письменника вже не мають успіху. Письменник пробує розгорнути ширше полотно у романі "Молода напруга", але другий роман вийшов на світло денне аж в 1941 році і воєнні події не допустили до його друку. Анатолія Гака запитували як це він зумів захватись і пережити час переслідування. Він пояснював, що тільки скромність та обережність дозволили йому пережити ці трудні роки. Анатоль Гак не виходив на

передові позиції та навіть відмовився від помешкання у домі письменників у Харкові. Він теж зумів залишитись у Харкові, коли в час німецького наступу уряд переводив насильне виселення. Коли група українських патріотів почала видавати український часопис у Харкові "Нова Україна", Анатоль Гак приступив до цієї групи і почав там друкувати свої нові фейлетони. В цій газеті працював теж і письменник Аркадій Любченко.

Вийшовши на еміграцію Анатоль Гак продовжував свою літературну діяльність головню у газетах "Українські вісті", що їх засновником був Іван Багряний, у "Прометей" і інших виданнях. Письменник змінив і псевдонім і тепер його твори появлялись під іменем Мартина Задеки. Видавництво "Українські вісті" в Ульмі видало збірку фейлетонів Мартина Задеки окремою книжкою в 1947 році під назвою "Міжпланетні люди". В 1966 році вийшла нова книжка фейлетонів Мартина Задеки "На двох трибунах" у видавництві "Україна".

Цікаву історію свого життя Анатоль Гак задунав подати у спогадах. Він і написав свої спогади у формі коротких оповідань-нарисів, розповідаючи не тільки про себе, але й про події, що їх йому довелося бачити чи пережити, і про письменників, що з ними йому довелося зустрічатись і співпрацювати. Ця збірка спогадів вийшла друком під назвою "Від Гуляй-Поля до Нью-Йорку" в 1973 році (у вісімдесятиріччя письменника) у видавництві "Україна" в Новому Ульмі в Німеччині.

Вже перегляд книжкових видань Анатолія Гака вказує, що це письменник, який справді — як він сам про себе висловився — "залюбився у друковане слово". Справедливо говорить критик Григорій Костюк, що він "з багатьох трибун, протягом багатьох років успішно забирав голос про українське життя й українську людину". (Григорій Костюк: "З літопису літературного життя в діяспорі", Мюнхен, "Сучасність", 1971, стор. 24). Козир Анатолія Гака — це гумор, уміння бачити людей і події прижмуреним оком. І цей гумор він умів використати у всіх жанрах, що у них працював.

Анатоль Гак — не новатор у літературі та він і не ставив собі якихось високих літературних завдань. Він, може, вірний своїй першій професійній організації, шукав читача в широкій масі і писав для масового читача. Спокійна розповідь з гумористичним забарвленням сприймалась масовим читачем і деякий час Анатоль Гак належав до дуже популярних авторів. Його розповіді, як справедливо говорить Григорій Костюк у згаданій публікації, додають до характеристики людини нашого часу багато свіжого й оригінального. Вони написані в специфічно гаківському стилі, що його характеристичною рисою є прихований гумор, і забезпечують А. Гакові специфічне місце в українській літературі.

Дм. ЧУБ

ІЛЛЯ РЕПІН ТА ЙОГО "ЗАПОРОЖЦІ"

(1844-1930)

П'ятдесят років тому, тобто 1930-го року, помер на чужині, в Куоккала (Фінляндія), мистець світової слави Ілля Рєпін, нащадок запорожця Ріпи¹).

Хто ж не знає шедевр його пензля, його славної картини "Запорожці"?! Ставши видатним творцем образотворчих полотен, Ілля Рєпін віддав рідному краю багато своїх творчих сил, навіть тоді, коли доля закинула його до Петербургу, а потім і до Фінляндії.

Закінчивши в 1871-му році Петербурзьку Академію Мистецтв з золотою медалею і будучи закоханим в українську минувшину, зокрема в козацьку добу, він вивчає життя запорізьких козаків, мандрує по козацьких місцевостях, малює могили, рештки козацької старовини, типові постаті нащадків запорожців, відвідує навіть Кавказ та Кубань, де після зруйнування Запорізької Січі козаки, повернувшись з-під Туреччини, поселилися. Скрізь він знаходить нові знахідки, поповнюючи свій альбом багатьма експонатами старовини, ескізами, включно з бандурою, на якій грав гетьман Іван Мазепа.

Та головним поштовхом до створення невмирущого полотна про запорожців став лист "Запорожці пишуть відповідь турецькому султанові", якого правдоподібно дав йому прочитати у своїй публікації історик Дмитро Яворницький, що був ще більше закоханий в добу козащини (зібрав понад сім тисяч експонатів запорізької старовини, розкопав понад 1000 козацьких могил, знайшов безліч рідкісних речей, включно з трьома пляшками козацької горілки та кількома чайками, що були затоплені).

Тож прочитавши в 1878-му році той лист запорожців, Рєпін того ж року малює олівцем перший ескіз згаданої картини "Запорожці".

Зробивши перший варіант картини, Рєпін малює й більш монументальний взірєць з деякими змінами. Багато допомоги дає Рєпінові Дм. Яворницький, автор численних розвідок з історії Запорізької Січі, походів, побуту, підсилюючи знання талановитого мистця про козацьку славу, героїзм, виняткову сміливість у боях. Це ж Яворницький писав про Січ: "Колись тут, у Чортмлицькій Січі, кипіло життя, і яке життя. Життя на всьому просторі, в усьому широкому розгулі: тут дзвеніли бандури, тут і пісні розливались, тут же хвацькі танцюристи кружляли таким вибором, від якого порох піднімався стовпом, по-

ЧИ ВИ вже вирівняли залеглу передплату?
Якщо ні — зробіть це негайно!

¹ Софія Пророкова в книжці "Рєпін" ("Молодая Гвардия", 1958 р.) подає, що І. Рєпін нащадок козака Ріпи.

вітря стогоном стогнало, земля дзвеніла дзвоном”...

А як сам Репін любив козацьку волю та героїзм, як захоплювався, працюючи над “Запорожцями”, бачимо з його листа до видатного російського художнього й музичного критика В. Стасова: “Але й народець же!! Де вже тут писати, голова йде обертом від їхнього гамору й шуму. Я цілком не навмисно відвернув полотно і не втерпів, взявся за палітру і ось тижнів два з половиною живу з ними, не можу розлучитись — веселий народ”.

Про ту любов до українського народу й рідної мови підтверджує і його дочка Віра в своїх спогадах. Вона згадує: “Майже щодня тато вголос читав про запорожців по-малоросійському у віршах... і розповідав про Січ... Ми вже поступово знали всіх героїв: отамана Сірка з сивим вусом, ...козака Голоту — “не боїться ні вогню, ні меча, ні болота” — Тараса Бульбу з Остапом та Андрієм і коваля Вакулу. Моєму маленькому братові Юрі виголили голову й лишили чуб: на його круглій голові спочатку висів маленький, а потім вився довгий “оселедець”, який він замотував за вухо. І костюм йому зшили, жовтий жупан з відкладними рукавами, коли його хрищений Мурашко привіз йому малоросійську сорочку й шаровари. Жупан йому дали заносити, щоб схожий був більше на справжній”²⁾).

Для створення цього шедевр козацької доби, Репінові позували кожен зокрема в різних місцях видатні особи того часу: для писаря позував приятель Репіна, згадуваний уже історик Дмитро Яворницький, для Тараса Бульби — професор Петербурської консерваторії А. Рубець, для осавула — артист Д. Стравинський, для образу кошового Івана Сірка — генерал М. Драгомиров, запорожець в високій шапці — колекціонер та власник Музею української старовини Василь Тарновський, молодший, та інші.

Коли в 1891-му році, після тринадцятирічної праці над нею, картина була готова, Репін вперше виставив її на своїй ювілейній виставці з нагоди 20-ліття творчості в Академії Мистецтв, в Петербурзі. Глядачі, серед яких були й видатні мистецтвознавці, художники, критики високо оцінили цей епохальний твір Репіна. Один з критиків писав: “Пригляньтесь пильніше, ви починаєте розуміти, що перед вами не просто весела компанія, а історичні діячі, не епізод комедії, а історичний момент. Це право на сміх над грізним могутнім султаном, куплене кров’ю, куплене незчисленною кількістю героїчних смертей і дій. Потрібна велика відвага в душі, велике сміливе серце, щоб так щиро сміятись в таку хвилину”³⁾. Й чудова фігура, що сміється, — все не задовольняло, поки я не зупинився на цій кремезній простій спині, — мені вона сподобалась, і з нею я вже швидко привів картину в повну гармонію. І тепер, хоч би 1,000.000 кореспондентів

Сам Репін писав тоді одному редакторові про працю над своєю картиною: “Коли б Ви бачили всі метаморфози, які відбувалися у мене тут, в обох кутах картини. Чого тільки тут не було! Була й коняча морда; була і спина в сорочці; була

й чудова фігура, що сміється, — все не задовольняло, поки я не зупинився на цій кремезній простій спині, — мені вона сподобалась, і з нею я вже швидко привів картину в повну гармонію. І тепер, хоч би 1,000.000 кореспондентів “Times” розносили мене в пух і прах, я б лишився при своєму; я глибоко переконаний, що тепер у цій картині не треба ні додавати, ні знімати жодної риси”.

Проте знайшлися окремі критики, які закидали Репіну, що в “Запорожцях” нібито “перше місце належить не духові, а плоті, що художник окарикатурив своїх персонажів. Але найбільше обурений був Репін на одного художника, який порівняв регіт запорожців з пияками з ресторану Палкіна.

“Він не вірить у запорожців, — скаржився ображений Репін художникові Стасову в листі. — Він все забув або нічого не знає з історії. Він забув, що до організації цього лицарського народного ордену (Запорізької Січі, — Д. Ч.) наших братів десятками тисяч гонили в неволю і продавали, як худобу, на ринках Трапезунту, Стамбулу та інших турецьких міст. Та це діло тяглося довго, була навіть усталена ціна на слов’янина і на німця (німець цинився дорожче). Та ось виділились з цього забитого, рутинного, покірного, темного середовища християн — виділились сміливі голови, герої, повні мужности, героїзму і моральної сили. “Досить, — сказали вони туркам, — ми поселяємось на порогах Дніпра й від сьогодні — хіба через наші трупи ви доберетесь до наших братів і сестер”⁴⁾).

І справді, в “Запорожцях” Репін показав стихію козацької слави, народного руху й патріотизму, показав образ волелюбного козацтва, що стало на боротьбу проти загарбницької турецької імперії, що була тоді загрозою для багатьох сусідніх країн, а найперше для України.

Це ж того 1675-го року, коли запорожці так сміливо відповіли султанові Мухамедові 4-му, який вимагав від них повного підкорення і прийняття турецького підданства, п’ятнадцятитисячна орда яничарів в ніч під Різдво напала на Січ, щоб знищити непокірних козаків у їхньому осідку, знищити це вогнище волі. Тоді козаки, на чолі з кошовим Сірком розбили це найкраще турецьке військо, хоч козаків в той час на Січі було вчетверо менше, як яничарів. Тоді лише півтори-дві тисячі яничарів врятувалися втечею,

“Запорожці” це данина українця Репіна його любій Україні, хоч доля й закинула його на чужину. Та він створив ще багато полотен з українського життя. Серед того доробку такі картини, як “Чорноморці”, “Гайдамаки”, “Козак Голота”, “Переможець”, “Солоха”, “Гопак у старовинному Запоріжжі”, “Гетьман”, “Портрети Тараса Шевченка”, “Чудотворний образ”, “Дід з Чугуєва”, “Вечорниці”, краєвид Савур-могили й могили ко-

²⁾ І. Репін. “Запорожці”, альбом, 1960 р.

³⁾ Там же.

⁴⁾ Там же.

шового Івана Сірка та багато інших. Всі вони показують героїзм, дух України, оптимізм народу, окрасу українського життя.

Створив Репін чимало полотен і з російської історії, побуту, але як багато в них похмурого життя тодішньої Росії. Взяти б хоч такі картини, як "Іван Грозний та його син", "Бурлаки на Волзі", "Відмова від сповіді", "Не чекали", "Повернувся", "Арешт пропагандиста" та інші.

Недаром і видатний сучасний мистець і мистецтвознавець Василь Касіян писав з нагоди 25-літнього ювілею земляка Репіна: "Важко переоцінити значення, яке мали для української культури репінські твори на теми з життя й минулого України. У пору чорної реакції, коли українська культура зазнавала жорстоких утисків від царського уряду, твори Репіна будили соціальну й національну свідомість українського народу і були для українських художників високим прикладом самовідданого служіння мистецтвом народові. І не випадково, що не тільки прямі учні Репіна — М. Пимоненко, О. Мурашко, Ф. Красицький та багато інших — зазнали на собі могутнього впливу творчості свого вчителя: цей вплив бачимо ми і в творах таких українських художників, як О. І. Васильківський, І. С. Іжакевич"⁵⁾.

Відомо також, що Репін приятелював з багатьма українськими діячами літератури й мистецтва, зокрема з Дм. Яворницьким, Марією Заньковецькою, Миколою Садовським, Марком Кропивницьким, Панасом Саксаганським, Ганною Затиркевич-Карпинською та іншими.

Під час революції Репін саме перебував у своєму маєтку в Пенатах, Фінляндія, яка тоді стала самостійною державою, і звідти вже не повернувся. Радянський уряд України запрошував Репіна повернутись на батьківщину, в Україну (певно за порадою чи наказом з Москви), навіть листа написали українською мовою, знаючи його любов до України, але Репін відповів: "Признаюся Вам, що Ваше писання мені — дуже відрадне душі моєї і я дуже шкодую, що не всіли відповісти Вам на такий любезний моєму серцю мові дорогої України. ...я вже не можу приїхати на жительство в солодку, веселу Україну. Доля судила мені тут мати могилу й домовину в своєму саду"⁶⁾.

Та й не диво; проживши в Пенатах багато років (від 1900 р.), маючи вже 86 років віку, тяжко було йому переїздити на нове місце й лишати свій маєток.

Уже живучи в Пенатах, він далі створює картини з українською тематикою, як "Чорноморська вольниця" (1908), листівку за мотивами поеми Т. Шевченка, 4 ескізи до проєкту пам'ятника Т. Шевченкові (1912). Репін з захопленням писав про українське народне мистецтво, вважаючи, що час подумати про український стиль у мистецтві"...

Також варто згадати, що художник Ілля Репін,

навіть наприкінці свого життя, як бачимо із спогадів дочки Віри, щоразу з захопленням читав "Кобзаря" Тараса Шевченка.

І хоч його в радянських енциклопедіях та виданнях називають російським художником, проте його місце народження (Чугуїв) і його погляди та малярський доробок кажуть, що він таки був українцем. Доказом цього може бути навіть його заповіт, який вислав до українців, пишучи "Я ваш, а не їхній", тобто він належить Україні, а не Росії.

Юрій СОЛОВІЙ

ВИСТАВКА ЕКСПРЕСІОНІЗМУ В НЬЮ ЙОРКУ

Дзвінка Орловська і Юрій Соловій приготувляють "Огляд модерного мистецтва", що буде чи не першою працею в українській мові на цю важливу тему. Автори працюють індивідуально над окремими розділами-епізодами мистецтва 20-го сторіччя від його початків посьогодні.

Тут друкуємо фрагмент розділу Юрія Соловія про експресіонізм у зв'язку з виставкою творів експресіоністів у музеї Гугенгайма в Нью-Йорку.

Теперішня виставка експресіонізму в музеї Гугенгайма в Нью-Йорку*) актуалізує цей дещо призабутий, але дуже важливий напрям у модерному мистецтві, який творився і діяв на початку сторіччя головню в кількох німецьких центрах — у Дрездені, Берліні і Мюнхені. Париж прийнято уважати за центр модерного мистецтва, але країни Центральної Європи (Німеччина, Швейцарія, Голландія) і Східної Європи (Україна, Росія) відіграли теж не менш важливу роль у цьому процесі (не забуваймо й про італійський напрямок футуризму та італійський вклад у сюрреалізм).

Експресіонізм був витвором т. зв. північноєвропейської, головню німецької духовості. Він наголошує трагізм і містерію людського існування (екзистенції). Експресіоністи філософічно занурюються в містику, психологію, в глибокі драматичні емоції, наголошуючи тривожні людські ситуації.

Експресіонізм скоро поширився в музиці, літературі і театрі, але найповніші його осяги знаходимо в образотворчому мистецтві: Кірхнер, Гекель, Нольде, Шмідт-Ротлюф, Кокошка — стійкі представники цього руху; Кандинський, Марк, Маке, Кле, Мюнтер, Явленський почали в експресіоністичному дусі, з часом відкриваючи більш особисті методи та ідеї (напр., безпредметність Кандинського, абстракціонізм Марка, дуже персональний сюрреалізм Кле).

Перша група (крім Кокошки, який творив поза

⁵⁾ Проф. Е. Онацький. "Українська мала енциклопедія". 1963.

⁶⁾ Там же.

*) Була відкрита до 18 січня 1981 р. — Ред.

групами), крайніх і послідовних експресіоністів, поселилась у Дрездені. Ця група була відома під назвою "Die Brücke" — міст між революційними і шукаючими елементами. Після вісьмох років діяльності в Дрездені, члени цього середовища переїжджають 1913 року до Берліна. Там вони включаються в лави журналу "Дер Штурм", який захищав подібні авангардні ідеї.

Середовище в Мюнхені, з В. Кандинським на чолі, відоме під назвою "Дер бляуе Райтер" — "Синій вершник", — назва одної картини Кандинського.

**

Уважають Ван-Гога, Гогена і Мунка тими мистцями, що вплинули на постання і формування експресіонізму. Однак постання й формування мистецького руху не стається так просто. Зовнішньо кожний рух у мистецтві починав з чогось у минулому, але внутрішньо для кожного руху є глибші причини, які електризують певною динамікою (ідеями) всю атмосферу. Філософ Конрад Фідлер (1841-1895) розгорнув теорію індивідуалістичної творчості, в якій форма виростає з ідеї і змісту. Він бачив твір мистця як внутрішню необхідність (пізніше Кандинський захищав подібні тези), що в тлумаченні експресіоністів виростає до творчого кредо в сильному містичному забарвленні. В розумінні Фідлера твір мистця в основному є вислідом унікальності автора, його зорової і формотворчої вразливості, сили його твердих рішень та вибору.

У тому часі теж інші теоретики приготували творчий клімат експресіоністам, розгортаючи специфічні проблеми мистецтва, творчості, сприймання мистецького твору. Психолог Теодор Лінне (1851-1914) розвинув теорію сприймання мистецького твору, що узалежнене від споріднення глядача з твором і духовним станом мистця. З цього виходить, що кольори і їхні зіставлення, лінії, форми і простір мають конкретні якості, які є в стані побудити певні психологічні почуття: радість, сум, меланхолію, депресію, рух або спокій.

1908 року появилася праця Вільгельма Вортінгера "Abstraktion und Einfuehlung" — про абстракцію і важливість задуму мистця: в праці "Formprobleme der Gotik", яка вийшла 1912 року, він обговорює своєрідність північноєвропейського мистецтва, виявляючи у ньому типичні елементи: експресію, фантастику, гротеск, якими націхований теж експресіонізм.

**

Майже рівночасно з експресіонізмом у Франції народився подібний напрямок у малярстві, знаний під назвою *фовізм*; в обох напрямках домінують сильні, дикі (тому fauves), яскраві кольори, дуже упрощений рисунок, зведений до найсуттєвішого, і вирва в орудуванні пензлем. Але коли цей спосіб вислову для французів був лише справою своєрідної, хоч і радикальної, мистецької маніфестації, — орієнтації експресіоністи були спрямовані на загальнолюдські справи, на загальнолюдську революцію, перебудову життя, перебудову суспільства.

Тяжіння до людських проблем виявило також авангардне мистецтво на Сході Європи, головню завдяки зацікавленням та ідеям українських мистців, але про це скажемо окремо з приводу виставки цього мистецтва в музеї Гіршгорна у Вашингтоні, що відкрита під цю пору. Виставка називається "Avant-Gardein Russia, 1910-1930", проєктуючи поверховне, лише в географічному аспекті, розуміння цього феномену, захоплюючи виміри якого завдячується у великій мірі українській творчій людині.

16. XII. 1980

НОВА КНИЖКА ПРО ШЕВЧЕНКА

У видавництві Торонтського університету вийшла книжка "Шевченко і критика" (Shevchenko and the Critics), опублікована для Канадського Інституту Українських Студій. Редактор збірника — проф. Юрій Луцький. Передмову написав проф. Богдан Рубчак. Книжка охоплює переклади 27 критичних розвідок про Шевченка таких авторів у хронологічному порядку: П. Куліша, М. Драгоманова, В. Антоновича, І. Франка, Б. Грінченка, М. Євшана, К. Чуківського, А. Річицького, П. Филиповича, М. Могилянського, С. Єфремова, М. Драй-Хмари, С. Смал-Стоцького, Д. Чижевського, М. Гудзія, М. Рильського, В. Свободи, Ю. Шевельова, В. Міяковського, Ю. Луцького, Б. Рубчака, Л. Шнайдер, Л. Плюща і Г. Грабовича.

Ціна: 8.50 дол. в м'якій і 30 дол. у твердій оправі.

Замовлення надсилати до:

University of Toronto Press, Order Dept.
5201 Dufferin St., Downsview, Ont. M3H 5T8

Ще можна набути

ПЕТРА ВОЛИНЯКА

ПОГОВОРИМО ВІДВЕРТО

на доброму папері, 25 фот,
у твердій оправі.

Ціна книги 12.75 дол., включно
з пересилкою.

Книга має 680 сторінок,

Поштові перекази або чеки
виписувати на "НОВІ ДНІ".

СКАРБНИЦЯ МИСТЕЦТВ

У сезоні 1910-1911 років за лаштунками київського театру Миколи Садовського щовечора з'являвся стрункий гімназист Василь Міляєв, якого в трупі прозвали Вася-фотограф. Хлопець, захоплений театром і фотографуванням, прагнув зафіксувати сцени з вистав, акторів у ролях і в повсякденному житті, в години дозвілля.

Через три роки Василь Міляєв стає сам актором театру М. Садовського, згодом вступає до Молодого театру, яким керує Лесь Курбас. Але фотографування не полишає.

На початок 20-х років Василько (такий псевдонім обрав Міляєв) стає володарем унікальної колекції фотокарток власної роботи, а також значної кількості театральних афіш, програмок, різних реліквій.

І ось на загальних зборах мистецького об'єднання "Березіль" 30 січня 1923 року Василь Степанович, актор і режисер цього колективу, виступив з пропозицією заснувати театральний музей. На цих зборах було обрано комісію, до складу якої, крім В. Василька, ввійшли Л. Гаккебуш, О. Швачко, М. Савченко, М. Кононенко, а згодом О. Сердюк, П. Масоха, Д. Демуцький. В основі театального музею "Березіль" — колекція Василя Степановича, яка нараховувала понад 800 експонатів.

Для поповнення фондів новоствореного музею вирішили звернутися до акторів старшого покоління, уславлених корифеїв. І перший візит, зрозуміло, був до Марії Костянтинівни Заньковецької. Їхали, не зовсім вірячи в успіх справи. Та Марія Костянтинівна дуже радо зустріла гостей і дала для музею кілька своїх сценічних костюмів. Незабаром свої сценічні речі подарувала музеєві Любов Ліницька. Йосип Стадник надіслав партитуру музики до "Вія". Директор оперного театру М. Багров передав ескізи костюмів А. Петрицького до опери "Тарас Бульба".

За три роки існування музею його колекція зростає до кількох тисяч експонатів, які містились у маленькій кімнаті. Коли "Березіль" було переведено у новий великий будинок, музей одержав три кімнати у фойє театру. Там і було створено першу експозицію. Музеєм зацікавилась Українська Академія наук, яка звернулася до правління "Березоля" з пропозицією передати музей в її відання. Це було на часі, бо театр, звичайно, не мав можливостей вести наукову та просвітницьку роботу, якої вимагає музейна справа. Передача музею 1926 року Академією наук відкривала перед цим закладом і його науковцями нові перспективи. Тоді ж театальному музею було відведено спеціальне приміщення на території Києво-Печерського заповідника.

Почалася активна робота по збиранню і систематизації експонатів. Здійснювалась програма, накреслена організатором В. Васильком: "Театральний музей повинен стати не лише місцем, де збе-

рігаються театральні експонати. Він має стати дослідною лабораторією, де б режисер, актор, художник, фотограф, критик, історик, нарешті, любитель (аматор) могли б на конкретних прикладах познайомитися з театром".

З 1936 року музей став Державним музеєм театального мистецтва, а з 1965 року профіль музею був розширений, і він стає музеєм театального, музичного і кіномистецтва.

Минали роки, та засновник музею, його незмінний куратор В. Василько брав найдіяльнішу участь у комплектуванні фондів. Так, була передана в дар музею дорогоцінна бібліотека, що нараховує більше 5000 томів. А 1979 року прибув контейнер з Одеси з цінними документами, що їх заповів музеєві В. Василько. Серед них записи лекцій найвидатніших діячів театру Є. Вахтангова, С. Міхоелса.

Із різних міст республіки надходили до музею нові матеріали. Нині його колекція складається з 185.800 експонатів, включаючи документи з історії музики і кіно.

Серед експонатів цінні фотодокументи, листи М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого, М. Старицького, М. Заньковецької, П. Саксаганського, Є. Зарицької, І. Мар'яненка, В. Василька та багатьох інших мистців.

1968 року в музеї відкрито новий відділ — музичних народних інструментів. У ньому зібрано бандури і козобас, скрипки і трембіти, цимбали і ліри, сопілки і глиняні свистунці — всього 297 експонатів, причому більшість з них унікальні.

З початку існування музею не мав належного експозиційного приміщення і на невеликій площі влаштував тимчасові виставки. У 1972 році музей одержав новий двоповерховий корпус, в якому була розгорнута перша стаціонарна експозиція українського дореволюційного і сучасного театру, чудово виконана бригадою художників на чолі з великим ентузіазмом справи В. Батуриним, який є водночас й автором проєкту художнього її оформлення.

Окрім професійного театру, протягом століть існувала аматорська народна драма. Зі старої фотокартки кінця XIX ст. на нас дивляться учасники однієї з найпопулярніших народних драм "Цар Максиміліян". Малюнки головних персонажів художника Ю. Павловича також присвячені цій драмі.

Далі відвідувачі знайомляться з кріпацьким театром, із народженням професійного театру, драматургією І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, з найвидатнішими акторами того часу К. Солеником, М. Щепкіним, М. Щепкін і Т. Шевченко — ще одна цікава тема, яку широко висвітлено в експозиції і яка поруч з такими тематичними екскурсіями, як "Драматургія Івана Франка", "Драматургія І. Карпенка-Карого", "Драматургія Лесі Українки", "Корифеї українського те-

атру", має велику популярність, часто замовляється, особливо для учнів шкіл та профтехучилищ.

Численні експонати розповідають про переслідування, якого зазнав український театр. На багатьох п'єсах І. Карпенка-Карого, М. Кропивницького, М. Старицького написи царських чиновників з цензорського комітету "К представлению признана неудобной".

Старанно відібрані кращі постановки різних років, які дають уявлення про становлення і розвиток театру на Україні. Образи, створені українськими мистцями, і серед них такими видатними, як А. Бучма, М. Романов, Ю. Шумський, представлені тут скульптурними зображеннями. Серед найцікавіших матеріалів довоєнного часу документи, пов'язані з роботою видатного українського режисера Леся Курбаса...

Наш музей відвідує чимало екскурсантів, зокрема шанувальників театального мистецтва. Часто бувають у музеї й практики театру: режисери, художники, композитори. На матеріалах, що зберігаються у фондах, захищено не одну дисертацію, видано чимало книг. Багато з них з дарчим написом зберігається в нашій бібліотеці, зокрема автор монографії про М. К. Заньковецьку професор М. Дурилін у передмові писав, що без матеріалів музею, починаючи з листів самої Заньковецької і кінчаючи тисячами листів до неї, неможливо було б написати книгу.

Завершити ж свою розповідь про музей хочеться словами драматурга Б. Ромашова: "Музей театального мистецтва є яскравим свідченням великого духовного багатства культури України.

("Вітчизна", ч. 9, 1980. Скорочено)

ВЕЧОРИ "КОЗУБА"

У цьому зимовому й весняному сезоні відбудуться у культурно-мистецькому товаристві "Козуб" (Торонто) такі вечори:

П'ятниця 13 лютого — Авторський вечір поетеси *Ганни Черинь* з Чикаго, США.

П'ятниця 27 лютого — доповідь поетеси і письменниці *Марти Тарнавської* (Філадельфія, США) на тему "Англомовна літературна українка".

П'ятниця 6 березня — доповідь *Альберта Кіну* (Алленовн, США) на тему "Життя і творчість піяніста Вадима Кіпі".

П'ятниця 27 березня — доповідь Василя Сірського (Ватерлю, Онт.) на тему "Тарас Бульба М. Гоголя і проблеми нашої провідної верстви".

П'ятниця 22 травня — доповідь проф. *Яра Славутича* (Едмонтон) на тему "В'язнична поезія Миколи Руденка".

П'ятниця 29 травня — доповідь *Романа Трача* (Рочестер, США) "Враження і прозорки з подорожі по Україні".

Вечір *Марти Тарнавської* відбудеться в залі Інституту св. Володимира при 620 Спадайна вул., о годині 7:30. Всі інші вечори відбудуться в залі Української Православної Катедри при 404 Бетирст вул.

Ростислав ВАСИЛЕНКО

ПРО МИХАЙЛА СИТНИКА

Кожен раз, коли я беру до рук книжку Михайла Ситника "Цвіт папороті", щоб ще раз прочитати якийсь з уже читаних його віршів, на думку приходить — чому? Чому в 39 років мало зупинитися серце, яке володіло такими поетичними барвами і струнами.

Треба привітати ЦК ОДУМ і в-во Молода Україна за видання цієї збірки. В післяслові "Творчі періоди поета" Микола Вірний дав докладну інформацію про автора. Появу цієї збірки читачі чекали давно, ще покійний Петро Кузьмович Волиняк плянував її видати. І ось тепер ми її маємо.

Вадим Сварог у статті "Поет, спалений ностальгією" ("Н. Д.", березень 1977) фахово і обґрунтовано дав характеристику поетової творчості, художніх засобів і поетичної техніки. Поет спалений ностальгією. Краще не придумаєш. Ця моя стаття — не про його творчість, а про Ситника як людину. Хто вбив його, вірніше, що вбило його, довело до стану волоцюги, що спав у чікагських парках?

Час від часу чуємо і читаємо стереотипні фрази — Ситника вбила еміграція. Відрив від рідної землі. Чужа мова, чужа країна. Фізична праця. Туга за Україною, Києвом, Васильковом, Дніпром, селами, і т. д. Це трафаретні виправдання для людини, що котиться вниз. М. Ситника вбила відсутність сили волі, повна резигнація і свідоме небажання пристосуватись до нових умов життя. Плюс алкоголь. Я пишу це в добрій вірі, бо Михайло був моїм другом ще з 1942-го року.

Нас тоді було троє, що зустрілись у Василькові. Я виїхав туди з тривожного Києва, де родився і вчився, але де не міг більше залишатися, щоб не бути вивезеним як оstarбайтер. У Василькові я організував Театр клясичного водевілю, обслуговував райони, ввесь час у русі. Михайло Ситник видавав "Васильківські Вісті", Петро Карпенко-Криниця працював там же. Всі ми були молоді хлопці, я щойно закінчив Державну драматичну студію Академічного Театру ім. І. Франка і їхати на примусові роботи до Німеччини не дуже хотілось. Арбайтсамт у Василькові не дуже визнавав наші "підприємства" і вимагав, щоб ми працювали ще десь, тож я формально був літ. редактором Ситникових "Вістей", а він був зав. літ. відділу мого театру. Ситник в той час був веселий і життєрадісний, ми друкували вірші, ставили вистави і романтично мріяли.

Далі військові події нас розкинули і я вже зустрівся з Михайлом і Петром у Кракові. Ситник був вибитий з колії більш ніж ми всі. Він був розгублений, фантазував багато, трохи ставав у позу героя, прикриваючи розгубленість. Але все ж з-під його пера виходили чудові вірші, збірки "Відлітають птиці", потім "Залізничний сторож". По війні доля нас знову розлучила. Я виїхав до

Австралії, але слідував за творчими здобутками свого земляка. Талановиті стрічки обрамлялись болючою тугою за рідною землею, песимізмом, безнадійністю:

О, Києве! Далеко як стоїш,
А близько ж як твоя усмішка мила...
Візьми ж мене ізвідсіля скоріш
В свої обійми — чи в свою могилу.

Я ще тоді дивувався, чому Михайло не використовує нагоду створити тут у вільній країні собі базу для творчості. Не чекати, щоб наша еміграція йому таку базу створила, а самому тут, у вільному світі, перекувати свою долю. Перш за все — піти вчитись, здобути тутешню освіту, фах, щоб бути незалежним ні від кого для творчості. Але Михайло губив дні у розпущі і песимізмі:

Вмирають дні у хаті і на вулиці,
І чути десь такий дошкульний сміх
І знов нудьга до мого серця тулиться,
Така холодна і різка, як сніг.

Михайло мотався з міста в місто, з фабрики на фабрику і не хотів іти вперед. Звичайно, по фізичній праці не легко вчитись, ще й вкладати зароблений гріш в науку, але інші наші люди, його віку і старші, це робили і в Канаді, і в Австралії, і в Америці. На жаль, Михайлові бракувало сили волі, внутрішньої дисципліни і бажання "вбитись в люди". Михайло котився вниз, нарікаючи на всіх і на все. Коли я його зустрів після мого переїзду з Австралії в Канаду в 1957 р., я його не пізнав. Лице осунулось, очі горіли, мова гарячково-запальна і відірвана від реальності. І чарка за чаркою. Пробував говорити з ним, навернути його на шлях науки — марна річ, він не розумів серйозності ситуації і згоряв марно.

Куди я не ступлю, куди не гляну,
То на моїй несміливій стопі,
Немов тавро, мов незагойна рана —
Ді-Пі.

Він ніби хотів лишитися в стані Ді-Пі, не бажаючи через освіту і самодисципліну створити собі краще життя. Зустрічались ми тепер часто і багато говорили. М. Ситник перебував у сфері хворобливих фантазій та іраціонального мислення. В Чикаго я з жахом довідався про його життя безпритульне, як наші щирі люди помагали йому, старались відірвати від чарки, навіть намагались створити йому умови для творчої праці, але він від нормальних умов життя тікав, як не в двері, то дослівно через вікна. Тікав з гостинних домів, тікав з фабрик, тікав з одного міста в друге.

Пам'ятаю, в Детройті ми з дружиною давали Концерт Художнього Слова. Таємно від Михайла дружина Віра підготувала його поезію "Журавлі" і ми якось намовили його, щоб він був в залі під час нашого виступу. Він прийшов, недбало одягнений, неголений і сів десь з самого заду, але його помітили і після того як Віра закінчила його вірш, серед оплесків у залі хтось вигукнув — "автора!", і люди обернулись в його сторну. Ситник вибіг з залі зі сльозами зворушення, на сцену

Сашко СКРИПАЛЬ

ДО ОЛЕСЯ БЕРДНИКА

До видатного українського письменника — фантаста сучасності, Автора книжок "Діти Безмежжя", "Зоряний Корсар", "Чаша Амріти", "Сини Світовида" та ін., нині заарештованого в Україні за поклики до Волі й Справедливості.

Ми — рідні діти Вільного Безмежжя!
Нам часто дивний клопіт ворогів.
Бо розірвали ми з Лівобережжям,
Та з павутинням страчених віків.

Ми знаєм вдачу зоряних корсарів,
Нас промінь Сонця до Землі приніс...
Спасибі, Берднику, за Ваші добрі чари,
Що запалили сяйво наших риз!

Ви подих наш ураз затамували
Поемами майбутніх кобзарів.
І на Бандурі Всесвіту заграли
Для тих, хто Вас з надією зустрів.

Ви — Геній! Це я щиро промовляю
У ситі пельки спілок й профспілок.
Бо я на те духовне право маю,
Пізнане з Ваших, праведних книжок.

Ви — дух козацтва в міжпланетнім колі,
Космічний шлях синів — степовиків,
Що засівали зерно в чистім полі,
А жнуть майбутність зоряних років.

Нескорена, космічна Україно!
Ти постаєш з Олесевиx книжок,
Що повні героїчності та плинущ
Найсміливіших прагнень і думок.

Сини Світовида, звичайні гречкосії
Пробили темряву крізь простори і час,
Бо збудували славне місто Київ,
Таке величне й дороге для нас.

Забрали Київ. Плем'я вузькооке
Там хазяйнує декілька століть.
Та промайнуть середньовічні роки,
Прийде жаданна, нездоланна мить!

І ми на дивовижнім зорельоті,
Мов духи з недосліджених зірок,
В небесно-жовтім райдужнім польоті
Зійдемо з ваших любих сторінок!

так і не вийшов. Потім з'явилася його рецензія на той Вечір "Майстер художнього слова", але пишучи про репертуар — про свій твір він так і не згадав.

Нам було його шкода як людину і талант, ми губились в здогадах як йому допомогти. Радилась з пок. П. К. Волиняком, з Г. Т. Китастиком, з його друзями в Чикаго. Раптом його несподіване

Борис МИГАЛЬ

УКРАЇНЬКА ПРЕСА В УКРАЇНІ, В ДІЯСПОРІ, ТА ДЕЩО ПРО "НОВІ ДНІ"

Яких двадцять років тому, коли наш незабутній Петро Волиняк був у розпалі однієї з пристрасних дискусій на сторінках "Нових днів", я написав до нього заспокоюючого листа, мовляв, не хвилюйтеся, пане Редакторе, аж так погано не є. Петро Кузьмович відписав мені: "Та що Вам, пане Мигаль, на тих оттавських хуторах видно?"

Це зауваження пригадалося мені, коли я взявся за підготовку цієї доповіді. На оттавських хуторах справді мало видно...

Українська преса в Україні

На українських землях пресові органи були офіційними виданнями займанців і видавалися російською, німецькою, а навіть французькою мовами. Газети були чужі духом та проблематикою. Постійні заборони й утиски українського слова під російською окупацією та безнастанні інтриги цісарської влади в Австро-Угорщині — стримували, а то й унеможливлювали постання й ріст української преси.

нове одруження з пані Сільвією. Вона грала в моєму Торонтонському театрі — тож радились із нею. Але подружжя виявилось дуже короткотривалим.

Багато людей намагались вплинути на Михайла в позитивному напрямку, але на дорозі стояла чарка. Він же не сучасник, а ностальгією, мріяв і марив Києвом, Васильковом, Україною, там де лишилися сніги його ніг:

...На пішохіднім камені
Мій слід ще й тепер не прохолов,
І до вітчизни троїться любов,
А чужина стає ще більш гірка мені.

Мої доводи, що Канада - Америка вже не чужина для нас, а нова Батьківщина з перспективами для життя, науки, і творчості — Михайла Ситника не переконували. В результаті — раптова, трагічна смерть десь у чикагським парку... Запам'яталась наша остання зустріч. Чикаго, якась таверна, Михайло з кимсь бився, я намагався розборонити; забризканий чужою кров'ю він щось мені доказував. Я зрозумів — врятувати його вже не можливо.

Так загинув великий наш талант, не встигнувши зріло розквітнути. Ми шукаємо причини загибелі в еміграції, оточенні, чужині. На мою думку, причини в самому М. Ситникові. До болю шкода — змарноване життя, загублений талант.

Зусиль з українського боку не бракувало. Кожне послаблення режиму, кожен недогляд адміністрації були використовувані і нашвидку виходили короткочасні журнали, збірники та альма-нахи. Всі вони були умертвлені зимним подувом валуєщини у підросійській та хворобою москвофільства в підавстрійській Україні.

Щойно під кінець XIX-го сторіччя настала досить сприятлива пора для розвитку української преси на українських землях в Австро-Угорщині. Появляються щоденники, тижневики й місячники; преса диференціюється політично й фахово по професіях; постає жіноча преса і журнал для дітей; друкують "Літературно-науковий Вісник" та "Записки Наукового Товариства ім. Шевченка". Появляються газети по повітових містах.

Російська революція 1905 року відкрила перспективи для преси й на Наддніпрянщині. Організувалася щоденна газета "Рада", що зразу ж стала центром української видавничої справи. На провінції почали виходити 34 часописи, по одному в Москві й Санкт Петербурзі. Видавничі умови були тяжкі; всякі перешкоди ставила як поліція, так і російське суспільство й адміністрація. Із кількох літературних журналів утримався тільки перенесений із Львова "Літературно-науковий вісник" та місцева "Українська хата".

Демократизація Росії та українські визвольні змагання поставили справу української преси у цілком іншу площину. Вже у квітні 1917 року виходять у Києві кілька щоденників, органів різних політичних партій. З'являються офіціози: Української Центральної Ради, Генерального Секретаріату, окремих міністерств. Майже кожне губерніальне місто та багато менших організують свою газету. Постають видання для спеціалізованих груп населення: учителів, кооператорів, лікарів і т. д., навіть для дяків. Коли у роках 1906 до 1914 було в середньому по шість газет, у 1918 їх нараховано 212. Єдиним обмеженням стали воєнні економічні фактори: розбиті друкарні, брак паперу, транспортні труднощі.

У начетверо розділений, розритий Україні міжвоєнних років доля української преси стала наново незавидна. У Радянському Союзі політична преса мусіла відразу стати на службу режиму, була ним публікована. Розгінна сила української культури й літератури затримала ще на якийсь десяток років певне зрізничкування в деяких журналах. Тридцять років були там свідками повного розгрому українськості преси. В українській Радянській Соціалістичній Республіці вона ще великою мірою залишилася лише формально (мовою)

українською; поза УРСР стала мовою, змістом і формою російською.

Подібно як в Українській РСР, розгонова сила українського життя продовжувала діяти і під польською займанщиною. Цієї сили не існувало на північ від сокальського кордону: українська преса на північнозахідних українських землях ледве клигала. Роквиток та зрізничкування галицьких видань досягло апогею.

Сьогоднішнє польське джерело¹⁾, цитоване за "Ми і Світ", ч. 218, Ніягара Фалс, Онт., Канада, 1980, подає такі числа про українську пресу в міжвоєнній Польщі:

Щоденників	3
Газет, що виходили 2-4 рази на тиждень	3
Тижневиків	17
Газет, що виходили 2-3 рази місячно	11
Журналів-місячників	34

Разом	68
За характером, політичних	21
економічних	7
культурно-освітніх і літер.	13
наукових	5
релігійних	12
інших (гумор., діточ.,	
молод.)	10

Разом	68

Маючи деяку, зрештою дуже неефективну, контролю Ліги Націй, Польща не відважилася знищити українську пресу. Шикани адміністрації та цензури, нпр., 343 конфіскації у 1932 році, більше озлоблювали народ як лякали.

Прошуміла, прогуділа друга світова війна по українських землях. Сьогодні 97 відсотків української території є в Радянському Союзі, із неї лиш дві третини в Українській РСР. На остальній третині, де живе коло п'ять мільйонів українців, не друкується ні одне українське слово. Вони, за звичною відповіддю радянських вельмож, української преси не потребують...

В Українській РСР преса є на службі режиму. Своім характером вона повністю стандартизована, без зв'язку з читачами, цілковито позбавлена українського змісту й духовости. Навіть журнали призначені на культурно-гуманістичні справи, історичні, літературні та мовознавчі, дуже рідко поміщують статті, що мають за ціль піднесення чи поширення української науки, а ще рідше — української свідомости та духовости.

За мовою, українська преса в Українській РСР російщиться, менше як половина друкованого слова українська. Українська Радянська Енциклопедія (у гаслі "Преса") подає:

В УРСР видається (на початку 1962) понад 3000 газет, тираж яких виносить 10 мільйонів

302 тис. примірників, а всього щоденно розповсюджується понад 22 млн. примірників центральних, республіканських, обласних, міжрайонних, міських і багатотиражних газет, 105 журналів і газет журнального типу тиражем 2 млн. 509 тис. примірників. Найбільш поширеними газетами на Україні є "Правда", "Известия", "Радянська Україна", "Правда України" і журнали "Комуніст" і "Комуніст України".

Вже у 1962 році в Українській РСР більшість денночитаних многотиражників були російськомовні; із шістьох найпочитніших періодиків тільки два україномовні, третій і шостий. Число назв газет в Україні зростає виключно тому, що збільшується когорта російських. Число українських таки маліє. Майже кожен періодик українською мовою має свого напарника російською.

У 1969 році було в Українській РСР 105 українськомовних журналів, менше як одна четвертина всіх друкованих у республіці. Це число швидко маліє. Щорічно наші бібліотекарі зауважують перехід кількох наукових журналів на російську.

Не треба позторяти, що крім мови, нічого українського у пресі УРСР нема, хіба щось, вживаючи трафаретного вислову, через недогляд редактора. Дещо свободніші українські газети у сьогоднішній Югославії, Чехо-Словаччині, Польщі та Румунії — по одній у кожній з трьох останніх, які інколи містять речі, що ніяк не могли б появитися в Україні.

Українська преса в діаспорі

Першою українською газетою на американському континенті можна уважати "Свободу" отця Агапія Гончаренка у Сан Франціско. Її незадовго заступила (у 1893 р.) "Свобода" у Джерзі Ситі, що й є найстаршим українським періодиком. За нею почали появлятися інші газети у Сполучених Штатах Америки, Канаді, та згодом у країнах Південної Америки. Майже всі ці газети стояли на гостровизначених політичних та релігійних позиціях. Всі були сильно зв'язані з Україною. Не входячи у деталі можна відмітити парадокс, що у міжвоєнному періоді річка Збруч була більшою перешкодою у спілкуванні української преси як Атлантичний океан.

У повоєнному періоді буйний розвиток преси перенісся за таборів Німеччини й Австрії в інші країни світу. Наприкінці 1950-го року із приблизно 275 періодичних видань в Європі залишилося тільки 14, в тому 7 газет. Звичайно кожна партія залишила в Європі свій головний орган, щоб підкреслити свою духову й фізичну близькість до України. Деякі журнали затримувалися в Європі, бо старші віком редактори не мали можливості переїхати до нових держав поселення.

Українська преса у нових місцях поселення значно здиференційована, хоч часто читачів мало, щоб виправдати таке розпорощення. Роздріблення йде головню по лінії політики і релігії. Майже всі видання пов'язані з організаціями. Всі стоять перед труднощами, фінансовими та іншими. Закони демографії та соціології невблаганні. До-

¹⁾ Преса Польська 1918-1939, Анджей Пачковський, Державне Наукове Видавництво, Варшава, 1980.

плив нових читачів обмежений, або цілком вичерпаний. Вік тих, що прибули 1947-1952 рр., переступив 60-ку та передньою стопою вже в роках високої смертності. Асиміляція відтинає молодші річники. Редактори та дописувачі старіються. Виховані у чужих школах молоді журналісти не знають української мови, українська проблематика їм чужа, їхні фінансові вимоги високі.

Наразі зауважуємо тільки один фронт оборони: відступ. Що раз більше видань творять паралельні чужомовні сторінки, додатки, частини. Чим раз частіше переходить на чужу мову. Чи ці заходи принесуть покращання? Сумнізаємося. Виглядає, що це лікарство прикріше від хвороби.

Одним із рятункових засобів може бути об'єднання співзвучних видань. Загострений партикуляризм стоїть на заваді такої розв'язки. Рідко бачимо, що два видавництва з'єдналися.

Статистичні дані²⁾ показують, що в роках 1968-1969 виходило в діаспорі понад 130 українських газет і журналів.

Сполучені Штати Америки	53
Канада	35
Німеччина	12
Великобританія	7
Аргентина	6
Австралія	6
Бразилія	5
Бельгія	4
Франція	3
Італія	1

Найбільше було журналів - кварталників, 39. Місячники були другі по кількості, 31 журнального та шість газетного характеру. З обсервації виглядає, що кварталники чи місячники найвигодніші: українські англomовні університетські та наукові центри взяли в останніх роках видавати свої органи кварталниками або місячниками. Газети-тижневики були на третьому місці щодо кількості назв. Їх було 27. Існували тільки два щоденники, обидва у США.

Тематична класифікація натрапляє на великі труднощі. Около 30 видань були суспільно-політичного наставлення, включаючи сюди видання "союзів". Понад 30 були більш чи менш релігійно орієнтовані. Виходило шість літературно-мистецьких і суспільно-громадських журналів:

Нові дні	у Торонто	місячник
Сучасність	у Мюнхені	місячник
Визвольний Шлях	у Лондоні	місячник
Ми і Світ	у Торонто ³⁾	двомісячник
Овід ⁴⁾	у Шікаго	квартальник
Світання ⁴⁾	у Торонто	квартальник

²⁾ Енциклопедія Українознавства (ЕУ 2) гасло "Преса".

³⁾ Тепер у Ніагара Фаллс, Онт.

⁴⁾ Перестали виходити.

Інші видання це професіональні, жіночі, для дітей, молодечі, наукові, військові чи ветеранські, гумористичні, бюлетені парафій, клубів та товариств і т. д.

Дещо про "Нові дні"

Один із небагатьох журналів-місячників літературно-суспільного нахилу, що виробив свій власний характер, є наш сьогоdnішній ювіляр, "Нові дні". Журнал виходить вже понад 30 років і, по відносно короткім періоді захитання в наслідок передчасної невіджалуваної смерті свого творця та довголітнього редактора Петра Кузьмовича Волиняка, усталізувався наново з добрими перспективами на довге й успішне майбуття.

Був лютий 1950 року. У Ванкувері стояв виїмково сухий, соняшний ранок. Новий у Канаді, я вертався з нічної праці. У виставовім вікні, у прямих проміннях сонця, бронзова емаль друку свіжого журналу, на добромум папері, ярко відбивала від посірілих старих книжок. Прийшлося зачекати поки відчинять книгарню. Прийшлося відкласти спання, поки журнал не був прочитаний від дошки до дошки, або, фактично, від статті про "Слово о полку Ігоревім" до (оголошення) годинників Омега. Так народилася тридцятилітня приязнь, що й триває.

Петро Волиняк надрукував у першому числі місячника список своїх співпрацівників із австрійського періоду свого видавництва. З радістю і гордістю сьогоdnішній читач стрічає прізвища знаних літературних величин, більш чи менш часто, під час цілого тридцятиріччя. Імена Анатолія Галана, Володимира Скорупського, Бориса Олександрова, Дмитра Нитченка, Василя Чапленка виступають на сторінках від перших до останніх чисел. У маленькій добірці дев'яти років, три перші, три середні, три останні, по два числа у кожному з них, виступають у всіх трьох періодах Анатоль Галан і Василь Чапленко.

Часто тільки смерть закінчувала творчу співпрацю авторів з редактором!

У першому числі Петро Волиняк обіцяв, що "Нові дні" будуть справді соборним і справді безпартійним журналом, що редактор буде пам'ятати, що ми українці і робити все можливе для визволення України. Історія 30-ти років "Нових днів" підтвердила цю заяву. Петро Кузьмович мав тезу "Салюс Реі Публіце супрема лекс" і згорів з нею в серці.

"Нові дні" стояли і стоять лицем до України. Вірні тезі Івана Багряного про наші кадри, журнал завжди першим відгукувався на події на батьківщині. "Нові дні" стали на платформу передруковування кращих мистецьких творів з України, ще заки постанали видавництва, що почали спеціалізуватися в цьому. Волиняк завжди був за переписку, за допомогу, за культурний обмін з Україною. Він завжди вірив у правду та в українську людину. Він правильно передбачав, що із зустрічі з дійсністю наша правда, хоч би тому тільки, що *правда*, вийде переможно.

У взаєминах із шестидесятниками Петро Кузьмович фактично був прапорonosцем, а в останньо-

му десятиріччі, коли його не стало, "Нові дні" продовжували його чесну роботу. Журнал став беззастережно на позиціях української Гельсінкської групи, прийняв постулат спільної боротьби із спільним ворогом на засаді абсолютно різного партнерства. Кожна здорова думка, не тільки однозгідна з думками редактора, має на сторінках журналу потрібну трибуну.

Що побажаємо ювілярові на прийдешні роки? Маємо здібного редактора, пана Мар'яна Дального. Що побажаємо цій цікавій і працьовитій людині? Наперед побажаємо йому многих і благих літ, багато років здоров'я, духової і фізичної справності, задоволення із праці для читачів, для журналу, для української культури. Повіншуємо йому, таки так, повіншуємо, подзоєння якості та кількості дописувачів, передплатників та охотників допомогти у щоденній праці.

Що побажаємо собі, новоднівській громаді у тридцятиріччя журналу? Сам, людина нетворча у літературно-мистецькому житті, я бажаю оминати цей аспект. Є однак дві справи, що я їх зауважив приготівляючи доповідь. Думаю, що можна б таким способом причинитися до розбудови журналу.

На майже кожній першій сторінці обкладинки журналу красується мистецький портрет, фотоеюд, мистецька сцена, репрезентативна структура, пам'ятник і т. д. Чи можемо здобутися на мистецький альбом, повний чи добірковий, як пам'яткову настільну книгу "Нових днів"?

Тридцять років надбань, понад десять тисяч сторінок друку літературних цінностей, історичних, соціологічних статей, хроніки, подорожніх репортажів та багатьох ділянок мистецтва це ціла енциклопедія знання, що повинна бути легкодоступна студентам університетів, дипломатам, спеціалістам споріднених наук. Список статей Петра Волиняка у додатку до книги-вибірки "Поговоримо відверто"⁵⁾ — перший крок у доброму напрямі, але чи можемо здобутися на повний, стандартний індекс "Нових днів": заголовків, авторів, тем, осіб, місцевостей, історичних подій і т. д., на славу журналові, на потребу нам і на науку дітям?

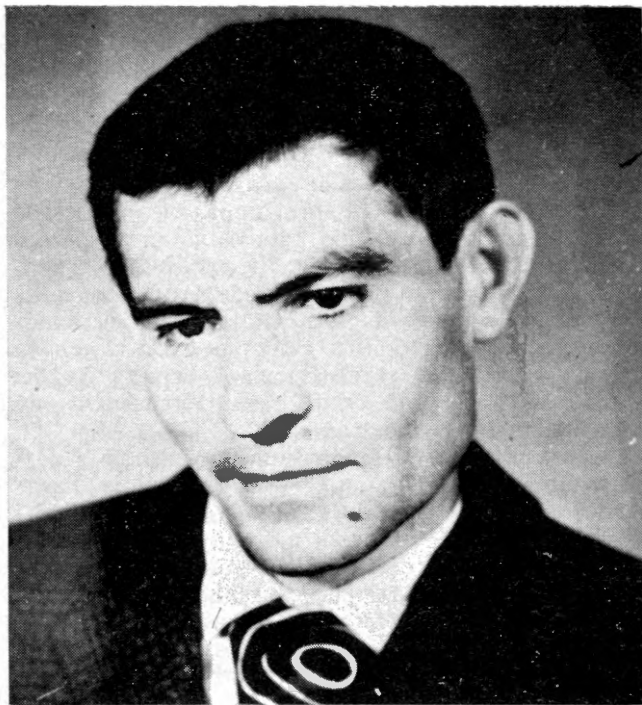
⁵⁾ *Поговоримо відверто*, Петро Волиняк, *Нові дні*, Торонто, Канада, 1975.

А. САХАРОВ В ОБОРОНІ В. СТУСА

1980 рік позначений у нашій країні багатьма несправедливими вироками і переслідуваннями правозахисників. Але навіть на цьому трагічному фоні вирок українському поетові Василю Стусові вирізняється своєю нелюдністю. Стус засуджений на 10 років таборів особливого режиму і 5 років заслання, наче-то за антирадянську агітацію і пропаганду з ціллю підриву і послаблення радянського ладу. Він засуджений на максимум другої частини відповідної статті, тому, що він вже був раніше засуджений за тим самим обвинуваченням (перша частина застосовується при першій судимості — реченець "всього" до семи років).

Юридична машина запрацювала згідно зі свої-

"НОВІ ДНІ" лютий 1981

Василь Стус

ми нелюдними законами і прирекла людину ще на 15 років страждань.

Я вже не раз писав про неправомірність і жорстокість повторних вироків інакodomцям, які осталися вірними своїм переконанням — Тихому, Петкусу, Галяскасу, Лук'яненкові й іншим.

Судьба Стуса в тому ж ряді. Вперше Стус був заарештований в пам'ятний на Україні 1972 рік і фактично головною його виною виявилася відмова дати показання проти іншого, котрий згодом відмовився від своєї позиції і вийшов на волю, а Стус одержав повною мірою — Мордовські і Пермські табори, карцери, важке заслання в Магаданській області. Вийшовши на волю в кінці 1979 року, Стус вкортці знову був заарештований, а тепер засуджений за згоду вступити в Гельсінкську Групу.

Так життя людини ломиться без залишку, як розплата за елементарну порядність і неконформізм, за вірність своїм переконанням, своєму я. Вирок Стусові — сором радянській репресивній системі. Стус — поет. Невже країна, в якій уже загинули або були піддані репресіям і переслідуванням багато її поетів — потребує нової жертви?

Я закликаю колег Василя Стуса — поетів і письменників у цілому світі, моїх колег-учених — Міжнародну Амністію, всіх, кому дорога людська гідність і справедливість виступити на захист Стуса. Окремо я звертаюся до учасників Мадридської Народи в справі перевірки Гельсінкських Угод, до Голів Держав — учасників Гельсінкського Акту.

Вирок Стусові повинен бути скасований, як і вирок усім учасникам ненасильницького правозахисного руху.

12 жовтня 1980 р., Горький.

Андрей САХАРОВ

ЗУСТРІЧ З УКРАЇНЦЯМИ

Знайомство з іншими культурами, розуміння страждань інших народів, зацікавлення долею всього людства — ось що робить людину цінним представником свого народу. Як дуже мало я знала про долю й культуру українського народу, як багато було в мене упереджень. Я ж виховувалась на підручниках історії, в яких не було ні слова правди, я виросла серед брехні і страху й досі вважаю за диво, що моя душа витримала той млин радянської пропаганди.

Коли у квітні 1976 року ми виїжджали з Радянського Союзу — судили фізика Андрія Твердохлебова. На суд приїхали Андрій Сахаров і Єлена Боннер. Їх побили й не пустили в залю суду. Я сказала собі: "запам'ятай це". Скільки нових страшних арештів доконано з того часу, скільки вбивств. Вбили поета Константина Богатирева — тиху, прегарну людину, перекладача Рільке. В автомобільній катастрофі згинула дружина Володимира Борисова — Єлена Каплан, згинув у тюрмі український письменник Гелій Снегірьов, а світ мовчить.

2-го жовтня український поет Василь Стус отримав другий страшний присуд — 10 років тяжкого ув'язнення і п'ять років висилки. На моєму столі — книжка віршів Василя Стуса, видана на Заході. Цей томик мені подарували в лондонському відділі української федерації у Великобританії, на одній з моїх перших зустрічей з українцями. З цієї книги я відкрила для себе українську мову й залюбилася нею:

"О, що то єдність душ? О, що то щирість?
Довіра? Приязнь? Що то є любов?..."

З-поміж улюблених своїх поетів Василь Стус називає Пастернака і Рільке. В передмові до цієї збірки Василь Стус говорить: "думаю так: поет передусім повинен бути людиною. Людиною, повною любови. Людиною, в якої природна відраза до ненависти, від якої він утікає, як від бруду. А людина — це передусім той, хто робить добре діло".

Почуваюся винною перед Василем Стусом, перед усіма, хто по той бік, у радянських концтаборах. Серед них більш ніж половина — українці.

...Ніхто ніколи не зрозуміє, бо я й сама не розумію, чому — як лише потяг Ноттінггам-Лондон рушив — і я в вагоні, і той сивий чоловік на пероні — обидвоє ми плакали. Ми ж усього лиш один день знайомі, ми ж раніше нічого одне про одного не знали, ми розмовляли лиш декілька годин українсько-російсько-англійським суржилом, і от ми прощалися й плакали. У мене за плечима було моє маленьке тихе життя, в якому надзвичайним було лиш те, що я залишилась жива. А за ним — українське підпілля, полон, німецька армія, роки в Англії. Сивий, стрункий чоловік в окулярах, подібний лицем до Буніна — таким я його запам'ятала. Дуже добра, дуже делікатна, дуже сер-

дечна людина, як і багато інших, яких я зустріла в українській громаді м. Ноттінггаму, куди мене запросили, щоб прочитала свої вірші та розказала про єврейсько-українське товариство, створене в Єрусалимі.

"Вам дуже сумно. Це ваш родич?" — запитала мене англійка. Я мусила виглядати справді дуже розгублено, бож англійці стримані й звичайно перші не розпитують. Та й що ж я могла їй відповісти? Що той чоловік мені ні батько, ні брат, ні дядько, що під час війни він випадково міг убити мене, хоч усю війну старався стріляти в повітря, — "Богові в вікна", — як він мені говорив. Правда, він був у Югославії, а я — на Україні. Та це лиш географія була в нашу користь, історія була проти... Я знала про погроми в Україні, але нічого не знала про українських філософів. Я знала про розстріли в Бабиному Яру, але нічого не знала про українців у німецьких концтаборах, про українців, вивезених на роботу до Німеччини, про жінок і дітей, що ховалися від німців у лісах, про українців у радянських концтаборах, про вірші Максима Рильського, в яких змальовано жахиття гетто... Моє дитинство, моя молодість були повні незнання. Я нічого не знала навіть про щоденний терор. Потім прийшло рішення виїхати, відмова, виїзд, розлука з матір'ю... Господи, здавалося б, що справа українсько-єврейського товариства повинна мене хвилювати якнайменше. Але слова дружба, солідарність — хоч і дуже зблідли в наш час — для мене живі. Так, я хочу дружби, я солідарна з українцями, які хочуть свободи й демократії для своєї землі, я солідаризуюся з політичними в'язнями в Радянському Союзі, з українськими теж. Тому я стала членом товариства, як і мій чоловік, усі рідні якого загинули в Вінниці.

Але я ніколи не сподівалась, що моя зустріч з українцями на англійській землі так сильно на мене вплине. Від їх теплоти, гостинности, доброзичливости я стала немов іншою. Жаль, що я не знаю всіх імен, не з усіма могла поговорити, але я щаслива, що з багатьма познайомилася, що маю їхні адреси і телефони, що ця офіційна зустріч подарувала мені справжніх друзів.

Микола Довбуш, той самий пан Довбуш, що проводжав мене як я виїжджала з Ноттінггаму, через декілька днів прислав мені картку, вітаючи мене з єврейським Новим роком, про який я сама майже забула. Там у Лондоні я познайомилася з М. Шаригіним, з людиною, яку пізнають на вулицях і про долю якої говорять досі. Миколу Шаригіна забрали до Німеччини на роботу ще як він був підроском у маленькому українському селі. Потім його визволили американці й привезли разом з іншими до советського табору. Їх зустрічали з оркестрою і квітами, але лиш поки не відїхали американці. Потім не стало ні музики, ні квітів, від них забрали всі речі. Миколу Шаригіну пощастило втекти. Він приїхав до Англії й там залишився. Вчився, опісля довгі роки працював у фірмі, з доручення якої їздив у Радянський Союз. Під час одної з таких ділових подорожей його арештували й заслали на 10 років до концтаборів. Для нього це були роки щоденних протестів і боротьби. За це йому не давали посилок і мучили

в карцері. Протягом одного року він пробув у карцері 230 днів.

Там у таборах Шаригін познайомився з Яковом Сусленським, якого тепер вважає за свого брата і якому не раз помагав у тюрмі, там він подружив з Михайлом Хейфецом, з Володимиром Буковським... Можливо тому я й вірю тут у сенс і важливість українсько-єврейського товариства, що зародилось воно там, у таборах, і тепер продовжує там своє нікому невідоме велике трагічне життя. Ми ж тут повинні зберегти ту високу ноту великого довіря і добра, повинні пам'ятати про тих, що залишилися там, і допомагати їм. Я це рахую за своє головне завдання. Цим і тільки цим зайнятий тепер Микола Шаригін. Вся його діяльність спрямована тепер для тих, що залишилися за ґратами там: українці, євреї, росіяни, литовці...

І ще одна зустріч — цілком коротка — запам'яталась мені особливо. Зустріч, під час якої було мало сказано, але багато відчуту, при якій все відбувалося не назовні, а глибоко під поверхнею. Секретар Українського об'єднання в Ноттінггамі Ярослав Василько підготував цю зустріч і зробив усе, щоб вона відбулася так тепло й сердечно. Мене познайомили з ним уже в клубі, кілька хвилин перед виступом. Потім ми говорили ще кілька хвилин. І все.

А все ж, дуже хочеться про нього розказати. Темне, пригладжене волосся, дуже сумні голубі очі, беззастережні манери, надзвичайно ввічливий, як казали — люб'язний. В ньому були доброта, благородність, аристократичність, повільний тихий голос... Є такі люди: вони говорять з вами, а ви почуваетесь королевою, — я не знаю як це в них виходить...

Ми говорили про страйк польських робітників, про українських політ'язнів, про євреїв-відмовників. "Так, — сказав він, — здавалося б, що все пропало, народ розчарований, та ось з'явиться одна людина, одна безстрашна людина, і народ урятований, і історія починається спочатку"... Він перегорнув мої книжки, усміхнувся і сказав: "Вони мені до серця". Подікавився чи маю їх більше, він хотів би купити... Почалась зустріч, трохи насторожена заля, маса питань. Коли Ярославові Василькові видалось, що деякі запитання для мене затажки або неприємні, він закликав авдиторію до стриманості. Я запротестувала, бо хотіла почути всі запитання, але його опіка була для мене приємна.

Коли ми прощались, він мені сказав: "Будьте здорові. Передайте вітання вашому синові і Вашому чоловікові. Саме в такому порядку — Вашому синові і Вашому чоловікові". І він відійшов... Тут хтось сказав мені: "Два тижні тому в пана Василька згинула дочка"...

Дорогі мої друзі, — всі, з ким я зустрічалась у Ноттінггамі, Менчестері, Лондоні. Мені хотілося б більше довідатись і більше зрозуміти. Мені хочеться переказати вам, що я нічого і нікого не забула...

Пригадую як хтось після мого виступу в залі запитав: — "То ви вважаєте, що всі ми земляки, люди одної планети?"

Так, саме так. Ми зв'язані одні з одними, залежні одні від одних багато більше ніж це може здаватися. Дай же нам, Боже, миру і свободи. І поверни українцям їхню вітчизну. Вона ж їм належить.

ПЕРЕДПЛАТА НА БЮЛЕТЕНЬ КОМІТЕТУ ЄВРЕЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ СПІВПРАЦІ "КОНТАКТ"

У зв'язку з передовою статтею "За єврейсько-українську співпрацю", що була надрукована у вересневому числі "Нових днів", деякі читачі просять подати адресу для висилки передплати на "Контакт". Нас повідомляють, що передплату на "Контакт" найкраще посилати на адресу:

CONTACT

P. O. Box. 3006, Jerusalem, Israel

ПЕРЕДПЛАТИТЬ І ЦИМ ДОПОМОЖІТЬ ВИДАВНИЦТВО "УКРАЇНСЬКІ ВІСТІ" ЯКНАЙСКОРПШЕ ВИДАТИ КНИГУ

ДАНИЛА ШУМУКА

"ПЕРЕЖИТЕ Й ПЕРЕДУМАНЕ"

Це книга спогадів і роздумів сеньйора українських в'язнів про пережите й передумане ним на своєму незвичайному життєвому шляху від 1920-их до 1980-их років під трьома окупантськими владами, а головним чином — у підпіллі й ув'язненні під советською російською владою.

Книга на понад 500 сторінок друку в твердій оправі у передплаті коштує 20 доларів, а в продажі після випуску ціна буде відповідно достосована до потреб покриття коштів її друку на той час.

У зв'язку з неприбутковим характером цього видання, що є формою моральної допомоги авторові-політ'язневі та акції за його звільнення й виїзд з СРСР, видавництво "У. В." цим закликає всіх небайдужих до долі автора також складати свої пожертви на це видання — разом з передплатою чи окремо.

Передплати й пожертви просимо надсилати на адресу:

SHUMUK'S FUND

811 Rosevelt Ave., Arlington Hts., Ill. 60005, USA

або ж на адреси представників "У. В." в країнах поза Америкою (зазначуючи чітко: На книжку Данила Шумука).

Лев ЯЦКЕВИЧ

СТАРИЙ І НОВИЙ МАРС

Для наших предків небо було завжди сценою космічного театру, на якій щонаочі з'являлися наче актори, миготливі зорі, пов'язані рукою Творця в пантомімічні фігури людей, богів, звірят, птахів, риб та предметів щоденного вжитку. Глядачі цього космічного театру звернули увагу на те, що деякі зорі постійно по небі мандрували. Грецькі астрономи назвали їх мандрівниками (по-грецьки — *планетос*). Сьогодні ми знаємо, що планети це супутники нашого Сонця; одним з них є Земля, колиска гомо сапієнс.

Питання про заселення інших планет нашої Сонячної системи займало уми філософів і мрійників вже багато сторіч. Особливо планета Марс, розташована найближче до Землі, була завжди джерелом великого зацікавлення та наполегливої віри в існування на ній інтелектуального життя. Основу для таких міркувань давала фізична схожість обох планет, майже тотожна швидкість обrotу навколо власної осі, значить, майже та сама довжина дня і ночі та майже те саме нахилання до осі екліптики, себто, приблизно, такі самі пори року.

Різницю становили: вдвічі більша відстань Марса від Сонця та майже вдвічі менша маса в порівнянні з Землею.

Більша відстань від Сонця зумовлює довший рік та меншу кількість сонячної теплової енергії, а менша маса Марса зумовлює слабшу силу притягання та тонший шар атмосфери на тій планеті. Марс має вдвічі довші пори року, багато холодніші ніж на Землі, та дуже рідку атмосферу. Вживаючи образного окреслення, людина на Марсі, важила б втричі менше, як на Землі.

Але все це не стоїть на перешкоді можливості розвитку на Марсі органічного життя в такій формі, в якій воно існує на Землі, а навіть у вищій, якщо взяти до уваги, що Марс, як менша планета, скоріше одержав твердий покрив, на якому могло розвинути життя.

Проте розглядаючи можливість існування та ступінь розвитку органічного життя на Марсі, слід мати на увазі старий і новий Марс. Старий Марс — це Марс вирощений в уяві мрійників та авторів наукової фантастики. Той Марс протривав від сивої давнини до доби простірних польотів. Старий Марс, або як ми звикли його називати "Червона Планета" (від його бронзової фарби), окутаний ще й досі романтикою фантастичних повістей Велза та Едгара Райса Бурровза, автора популярного в світі "Тарзана".

Марсіянську тематику зустрічаємо також у творах англійського письменника-філософа К. С. Люїса, в творах американського письменника Рея Бредбері (в повісті "Марсіянські Літописи",

що була сфільмована та передавана в США на телевізії) та в повісті декана американських письменників наукової фантастики Роберта Гайнлайна "Чужинець на чужій землі". Марсіянську тематику щедро використовували також і іншонаціональні письменники.

Поштовхом до написання тих фантастичних повістей та оповідань були наполегливі обстеження поверхні Марса майже всіма астрономами світу (в т. зв. марсіянським періоді) та тисячі телескопічних світлин, на яких видно було нібито обриси океанів, рік, материків та білих полярних шапок (на обох полюсах), що правили за доказ існування води на Марсі. А вода становить передумову існування життя в космосі.

Але ніхто з компетентних астрономів та учених не запримітив на Марсі познак органічного життя. Густу мережу "водних каналів" на Марсі побачив уперше, в 1877 році, італійський астроном Джіованні Чапареллі. Американські журналісти, свідомо або через незнання італійської мови, перекладали італійське слово "каналі", що означає природний канал або річище, англійським словом "кенел" (замість "ченел"), що означає канал, збудований людськими руками. І цей помилковий переклад став поштовхом для спекуляцій про інтелектуальне життя на Марсі.

Вістка про відкриття каналів на Марсі, в сенсативній інтєпретації американських журналістів, сколихнула уяву багатьох людей у світі, між якими не бракувало й високоосвічених. Одним з них був американський орієнталіст з Бостону, Персивел Лавелл, що вирішив на власний кошт збудувати астрономічну обсерваторію в Арізоні та почати обслід марсіянських каналів. Протягом 15 років він слідував за здогадними каналами крізь телескоп і виготовив біля 700 світлин. На тих світлинах можна було запримітити тонкі ниточки 38 каналів. Вислід своїх обсервацій Лавелл опублікував у 1908 р. в двох книжках: "Марс та його канали", і "Марс як осідок життя". В них Лавелл висловив думку, що на Марсі існують залишки широко розвинутої водної господарки, яка виникла через дуже обмежену кількість пливкої води на тій планеті.

Його погляди зустрілися з захопленням багатьох прихильників життя на Марсі та стали поштовхом до публікацій багатьох фантастичних повістей. З другої сторони, багато астрономів, на чолі з директором астрономічної обсерваторії в Грініч Мавндером, вважали, що Лавелл, як і його попередник Чапареллі, впав жертвою оптичної полуди. Багато вчених висловлювали думку, що на Марсі лютують неймовірно гострі морози і роблять цю планету непригодною для розвитку

життя. На жаль, із-за великої відстані Марса від Землі (300 мільйонів км), дуже важко було уточнити на його поверхні якінебудь деталі; тому аргументи проти існування життя на старому Марсі ґрунтувалися тільки на наукових та логічних міркуваннях.

НОВИЙ МАРС

Ситуація змінилася діаметрально з вичалом "Спутніка" в надземні простори (24 жовтня 1957 року); почалася нова доба т. зв. "Космічних польотів".

Ця доба дала можливість людині здерти з обличчя Марса космологічний серпанок та започаткувати досліді Нового Марса з поміччю дослідних ракет. На перший обстріл пішов наш найближчий космічний сусід, Місяць, а по ньому, прийшла черга на Марс. Його обслід почався безпілотними ракетами-зондами, устаткованими фотографічними камерами та мініатюрними телевізійними уладженнями, які телеметричним шляхом пересилали всі інформації на Землю. Особливо драматичним був політ на Марс першої дослідної ракети, Марінер 4, 28 листопада 1964 року, що після піврічної подорожі наблизився до своєї мети та з віддалі 9,900 кілометрів переслав на Землю перші 22 світлин.

На ті світлини ввесь світ ждав перед екранами телевізорів з великою напругою. Численні фанатики старого Марса вже бачили в своїй уяві екзотичні обриси марсіянських міст та чули пошум води в марсіянських каналах. На жаль, жодна світлина не показала, ані уявних марсіянських каналів, ані хвилястих долин, ані оаз, ані супермодерних марсіянських міст.

Фізичні дані, переслані з Марінер 4 на Землю, виявили повну відсутність води, магнетного поля та кисню в атмосфері, якої тиск дорівнював ледве одній сотій частині земної атмосфери.

Дві наступні дослідні ракети Марінер 6 і Марінер 7, що передетили близько Марса в 1969 р., в загальному ~~повернули~~ підтвердили інформації, передані Марінером 4. ~~Виявивши~~ Виявивши до них вислід хемічної аналізи полярних шапок: вони не становлять залишків снігу, а сціпенілого 2-окису вуглецю (сухого льоду).

Щоб мати змогу побачити поверхню Марса на другій його півкулі та провести докладніше обслід. Американська Адміністрація Аеронавтики і Космічних Польотів, вичалила в 1971 р. на Марс ще одну дослідну ракету — Марінер 9. Навздогін за нею Советський Союз вичалив свої два безпілотні зонди: Марс 2 та Марс 3. Марс 3, хоч вичалений 9 днів пізніше ніж Марс 2, прилетів перший до мети та, ввійшовши в орбіту Марса, спустив на парашуті дослідний зонд, що осів м'яко на поверхні та почав пересилати радієвим шляхом інформації з навкілля до матірної ракети.

Ніхто не передбачав, що на Марсі, з такою рідкою атмосферою, можуть діяти гурагани із швидкістю 300 миль на годину. Такий гураган зірвався саме декілька хвилин по осідці советського зонду

на поверхні Марса та по запусценні Марінер 9 в марсіянську орбіту.

Згідно з інформаціями, які переслав Марінер 9 до Струменевої погінної лябораторії в Пасадені, Каліфорнія, пиловий гураган покрив цілу поверхню плянети густим рядом червоного пороку. Коли гураган врешті по 6 місяцях ущух, Марінер 9 почав передавати на Землю світлин, які виявили нові деталі марсіянської поверхні. Згідно з тими інформаціями полуднева півкуля Марса потаврована кратерами, між якими найбільший — "Сніг Олімпу" — 30 кілометрів заввишки. Північна півкуля Марса поорана ущелинами, з яких деякі виявили сліди водної ерозії. Як відомо, життя на якійнебудь плянеті зумовлене існуванням води у пливкому стані. Тому питання її наявности на Марсі становило одну з основних передумов існування на ньому органічного життя. Що вода на Марсі є — це доказують тонкі шари паморозі, якими устелені широкі полоси його поверхні. Не виключене, що вода в стані льоду находитись також під поверхнею марсіянського пороку. Сліди водної ерозії його "кенйонів" доказують, що, якщо сьогодні немає на тій плянеті води в пливкому стані, вода напевно була там давніше. А якщо на Марсі була колись вода в пливкому стані, тоді могло там існувати також життя.

Щоб остаточно розв'язати це контрверсійне питання, НАСА вирішила відзначити 200-річчя американської незалежности, вичаленням на поверхню Марса 2-ох біохемічних лябораторій-роботів з метою переведення аналізи марсіянського ґрунту та вияснення раз на завжди, контрверсійного питання про існування на Марсі органічного життя, хоч би лише у бактерійній формі.

Понад півроку перед 200-річчям незалежности США, вичалено в далеку подорож на Марс дві ракети (Вікінг I та II), що везли зі собою біохемічні лябораторії, які по впровадженні матірних ракет в марсіянські орбіти, були спущені на парашутах, одна в околицю полюса, а друга в околицю екватора. Вони сіли м'яко на поверхні Марса, непошкоджені, та набравши механічним черпаком зразків марсіянської землі з найближчого навкілля, почали робити біо-хемічну аналізу.

На жаль, хоч тих аналіз було зроблено багато тисяч, жодна з них не виявила позитивного сліду земноподібного життя, хоч би у його молекулярній формі.

Як бачимо, Новий Марс розвіяв наші надії не тільки щодо можливости існування на ньому інтелігентного життя, але якогонебудь органічного життя, взагалі.

І на тому можна б покласти крапку, якщо б ми були впевнені в тому, що життя поза межами Землі може існувати тільки в такій формі, яку бачимо на Землі. Але велика різноманітність форм земного життя та його пристосування до наших кліматичних і навкільних обставин, ставить під сумнів можливість існування в космосі тільки однієї хемії життя, земноподібної. Тому питання про заселення Марса слід залишити відкритим до того часу, коли зможемо вислати на Марс космічний корабель з людською залогою.

ДЕЩО ПРО ПАРАПСИХОЛОГІЮ

(Закінчення з попереднього числа)

Іншим телепатичним явищем є *гіпноза*. Слово "гіпноза" грецького походження й означає "сон", хоч, як виявилось, це не є сон, бо під час сну людина не реагує на такі явища як звук, дотик тощо, а під час гіпнотичного трансю людина реагує на світло, дотик, чує ставлені їй питання та відповідає на них і часто дає відповіді неймовірні, але правдиві. Роздуми над цим явищем привели до переконання, що людина може перебувати не лише в стані бадьорості чи в стані сну, а ще й у якомусь третьому стані між сном та бадьорістю, у стані *гіпнози*.

В сучасній термінології гіпнозою прийнято називати чисто психічне явище впливу однієї особи на іншу, або на цілий гурт людей. Привести до гіпнотичного стану іншу людину можна лише за її бажанням.

Є люди, які володіють самогіпнозою, тобто, можуть гіпнотизувати самі себе. Це ясновидці та так звані *стигматики*. Про молодого стигматика Степана Навроцького є написана невеличка книжечка українською мовою. Правда, автор цієї книжечки о. М. С. вважає стигматиків за "Післанців з таємного світу" (так він назвав свою книжечку), а науковці вбачають у цьому зв'язок з парапсихологією.

Лише самогіпнозою можна пояснити неймовірні дії (в галузі медицини) одного мужчини в Бразилії, про що було надруковано в журналі "Нові дні" під назвою "Хірург з іржавим ножем".

Ще іншим телепатичним явищем є *телекінеза* — цебто викликання механічних явищ у предметів на віддалі, переміщення тіл дією психіки. Сюди належить спиритуалізм та спиритизм. Популярна назва — "викликання духів", хоча це явище не має нічого спільного з духами, дарма, що назва його походить від латинського слова "спіріт" — дух.

Не будемо зупинятися на подробицях цього явища, нагадаємо лише, що в спиритизмі обов'язково має приймати участь так званий *медіум*. І от тут якраз явище телекінези (переміщення блюдця) викликає не дух, а психіка медіума.

Всі ці та їм подібні явища аж до кінця 19-го століття вважалися за шарлатанство, а віра в них — за забобон. Аж на початку двадцятого століття знайшлися сміливці, які почали займатися вивченням цих явищ, що привело до оформлення наукової галузі, яку названо *парапсихологія*, наука про таємничі прояви людської психіки.

Спостереженням, фіксацією та вивченням цих незрозумілих явищ сьогодні займаються багато вчених у країнах Заходу — в Англії, Франції, Німеччині, Австралії, а в Голландії та Америці навіть створено наукові установи. У Голландії діє Інститут парапсихології при Утрехтським університеті. Його керівником є психолог д-р Танхаїв, який має понад 30 співпрацівників, обдарованих парапсихологічними властивостями. В Аме-

риці вивчення понадчуттєвого в людині провадиться в Гарвардському та Дьюкському університетах і в Ньюйоркському Сіті коледжі.

Засновниками вивчення парапсихологічних явищ, є доступними для всіх, частина з них засетету д-р Дж. РАЙН та його дружина Луїза РАЙН. Доктор РАЙН написав і видав книжку "The Reach of Mind", у якій заторкує питання понадчуттєвих явищ у людській психіці та питання парапсихологічної енергії, яку виділяє психіка людини. Цілий ряд вчених психологів поділяють думку д-ра Райна.

Доктор Бернард Гред, професор Мекгільського університету в Монреалі, вважає, що емоції людей (деяких) можуть впливати на предмети, викликаючи в них дію, чи реакцію. Для наглядності своєї думки він подав такий приклад: якщо жінка, готуючи їжу для свого чоловіка, думає про нього з гнівом і нервовим подразненням, то ця їжа, спожита чоловіком, може викликати в нього язву.

Доктор Томас БЕККЕР, хірург, твердить (журнал "КЕНЕДІЄН", 1979 р.), що 50% пацієнтів видужують скоріше, якщо вони *вірять* докторові та в ліки, що він їм приписує. Пояснює він це тим, що психіка людини витворює в організмі потенціальну електрику, яка сприяє хемічній дії ліків.

Не всі відомості про вивчення парапсихологічних явищ, є допустимим для всіх, частина з яких заскренені, а з того, що не є таємницею, стало відомим, що: а) понадчуттєві явища людської психіки виявляються не в усіх людей в однаковій мірі;

б) вони є сильнішими серед людей з нижчим інтелектуальним рівнем;

в) дія психіки на предмети, чи навіть на живі істоти, абсолютно не залежить від віддалі.

Та все це лише констатація фактів, але причин, або дійсних джерел чи мотивів цих понадчуттєвих явищ людської психіки, наука сьогодні не знає так само, як не знає, чим пояснити явище магнетизму, електрики чи електромагнетизму. Одне лиш відомо, що в психіці людини є прихований якийсь вид енергії, суті якої ще не вивчено. Це не є енергія електромагнетизму і вчені умовились називати цей вид енергії "ЕНЕРГІЯ Х" (ікс).

Для цього виду енергії не існує ніяких перепон у формі ізоляції чи віддалі. Цей вид енергії створює в людині такі явища, як *телепатія*, *гіпноза*, *телекінеза*, викликає або сприяє пробудженню в людині будьякого таланту, дар до оздоровлення хворих, відчутність до радіації металу, води, нафти, вугілля з надрів Землі, що названо *радіоестезією*.

Сьогодні вже не всі вчені дивляться на ці явища як на мрякобісся та забобон. Навіть у Радянському Союзі, де офіційно відкидаються наукою (тобто, партією) подібні явища, як забобон, таємно ведуться дослідження цих явищ. Про це пише в своїй книжці "МОСКОВЩИНА" письменник-дисидент Юрій Ар'є ВУДКА, який тепер живе в Ізраїлі. Ось його слова: "...З багатьох джерел я чув, що люди, наділені (природою) містичними здібностями, часто таємничо зникають, як тільки

влада довідується про це. Чув, що цілі таємні інститути в СРСР працюють над проблемою гіпнози та парапсихології”.

Наслідки цих досліджень в СРСР дуже засекречені, бо спрямовуються для використання їх виключно у військових та поліційних цілях. Але й вчені вказують досить помітний інтерес до явищ парапсихології, бо лід цілковитого нехтування цими явищами, як забобою і там проломлено. На останньому Світовому конгресі парапсихологів, який відбувся в Європі пару років тому, брали участь і деякі радянські вчені-парапсихологи. Там вони хвалилися дослідженням у СРСР явищ телекінези, які вони називають *кінетична психологія*.

Повернувшись додому, вони в своїх звітах зазначили, що Захід у галузі вивчення явищ парапсихології стоїть на 50 років позаду Радянського Союзу.

Мабуть це занепокоїло американських учених та керівників Фонду Меннінгера, які висловили бажання аби американські вчені-парапсихологи посилили свою працю в галузі парапсихології, а фонд уже виділив для цього відповідні кошти. В існуванні таємничих зверхчуттєвих явищ людської психіки сьогодні вже майже ніхто не має сумніву.

НАФТА З МОЛОЧАЮ

Хеміки з Інституту рослинних ресурсів у Солт-Лейк-Сіті, штат Юта, отримали нафту та інші синтетичні палива з урожаю звичайного молочаю. Процес здобуття нафти з молочаю виявився надзвичайно простий. Досліди над здобуттям синтетичного пального з молочаю розпочались всього два роки тому, з скромним капіталовкладом 100 000 доларів.

На надзвичайний успіх цих дослідів зразу звернуло увагу федеральне міністерство енергії, створене президентом Картером. Як повідомив *Христен Саснс Монітор*, міністерство мало підписати з Інститутом 11-місячний контракт для прискішення дослідів і масової продукції нафти з молочаю.

Виявилось, що молочай має властивість перетворювати соняшну енергію в гідровуглець, себто в органічний складник, який знаходимо в нафті, при допомозі фотосинтези. Нафта концентрується головним чином у білій рідині молочаю. Відомо, що значна частина світових запасів нафти походить з рослин, які мільйони років тому, під час геологічних перемін, опинилися глибоко під поверхнею землі. Вони перетворилися в плинну форму на протязі довгого часу, перебуваючи під величезним тиском. Сучасна технологія спроможна перескочити ці довготривалі природні процеси.

Нафту з молочаю сьогодні можна легко отримати не лиш у лабораторії, але й на фермах, використовуючи наявні знаряддя. Засівати поля молочаєм можна при допомозі сівалок. Збирати молочай можна також наявними фермерськими машинами. Сухий, роздіблений молочай розчиняється опісля в тому ж екстракті, що вживається для отримання сояшно́ї олії.

З одного акра молочаю можна отримати тепер

200 гальонів нафти, 300 гальонів етанолу і 500 галонів метанолу. У процесі переробки отримується також трохи природної гуми, смоли, Хемічні сполуки молочайної нафти роблять її придатною для вживання в пластиці та в інших синтетичних продуктах.

Дослідна ділянка землі мала тільки пів акра. Субсидія міністерства енергії мала збільшити розміри ділянки до 10 акрів і допомогти вдосконалити техніку екстракції молочайної нафти. Подібними дослідями почали займатись також інші американські дослідні інститути і станції. Північні дослідні лябораторії (Нордерн Рисирч Лябораторіес) при міністерстві рільництва досліджують тепер 265 видів рослин, спроможних продукувати гідровуглець, щоб виявити котра з них економічно найпродуктивніша. Ці рослини ростуть у різних частинах США і Канади, часто на ґрунтах невикористовуваних для рільництва.

На жаль, дальша доля цих багатообіцяних дослідів поставлена під велику загрозу. Уряд президента Регана вирішив не лиш зліквідувати ціле міністерство енергії (і, мабуть, освіти), але й значно врізати бюджет майже всіх інших урядових відомств, за винятком міністерства оборони.

Чи приватні оливні компанії захочуть фінансувати дальші досліди для здобуття дешевої синтетичної нафти — покаже недалеке майбутнє.

М. О-ський

ПОСМЕРТНА ЗГАДКА

У вівторок 20-го січня 1980 року, в шпиталі біля Мельборну, після двотижневої хвороби на серце, померла на 72-му році життя читачка нашого часопису й дружина Дм. Нитченка — Марія Нитченко, з дому Дроб'язко. Народилась покійна в м. Зінькові на Полтавщині в 1908-му році.

В Україні (в Харкові) Марія Нитченко закінчила медичний технікум, працювала як старша медсестра, а пізніше як пом. лікаря. Покійна була доброю матір'ю, виховала з допомогою чоловіка двох донечок Лесю та Галю. Перша з них працює в українських радіопересиланнях і є авторкою збірки гумористичних оповідань "Який Сава, така й слава", що вийшла під псевдом Леся Богуславець. А друга донька покінчила університет, викладає українську літературу в Сідней на матрикуляційних курсах та на курсах для українських вчителів.

Марія Нитченко кохалась також в українських вишивках, брала участь у виставках та лишила багато чудових зразків вишитих подушок та суконь для своїх донечок.

Похоронну службу Божу та заупокійні й паныхиду відправив протопресвітер Борис Сташин. Поховали 23-го січня на цвинтарі Фокнер на українській ділянці. Вічна Їй Пам'ять!

ПРИЯТЕЛІ

Нашому шановному співробітникові панові Д. Нитченкові складаємо щире і глибоке співчуття з приводу втрати його дорогої дружини Марії.

Вічна Їй Пам'яті!

Емма АНДІЄВСЬКА

КАЗКА ПРО ДРАКОНА, ШЕВЦЯ, ЩО НЕ ВМІВ ДАРУВАТИ ЗАПОДІЯНОЇ КРИВДИ ТА ІНШИХ

Якось трапилося, що до парку великого міста прилетів останній дракон умирати. Він був такий огидний, старий і немічний, що спочатку на нього ніхто не звернув уваги, гадаючи, що то ледачі поганці з навколишніх будинків, замість до сміятки, викинули в куші купку брудного лахміття. Зрештою, і сам дракон знав, що його вже ніщо не врятує, зубів і сили в нього нема, від колишнього вогню й отрути лишилися тільки тонесенькі ледь теплові цівочки сірчаного смороду, іржа сточила залізні гребені та їжакуватий панцир, і дні його пороховані.

І напевне так воно й сталося б, якби випадково, а чи з химерної забаганки Провидіння, що змінило і долю дракона, і всього міста, а тоді й решти світу, до парку не забрів п'яний жебрак, що, взявши потвору за старе манаття, в якому тепліше, ніж на голій та ще й після недавнього дощу мокрій землі, можна було виспатися до ранку, сам заліз до беззубої пащі дракона; а той, відчувши, як після довгого часу здобич сама пхається до його черева, ожив і налився силою.

Щоправда, навіть і ця єдина, за багато століть, жива здобич не втримала б дракона довго при житті, бо ж у нього викришилися й пеньки зубів, а шкіру й луску побили шашлі, якби однієї днини до парку не навідався місцевий швець, розгніваний на невдячного рідкобородого клієнта.

Помітивши, що в куцах валяється дракон, швець, що ніколи не дарував заподіяної йому кривди, вирішив продемонструвати на потворі своє щойно зневажене мистецтво й таким рсбом помститися на всьому людству за те, що рідкобородий клієнт збунтував його душу.

Обстеживши дракона, зокрема його беззубу пащу, швець пообіцяв збаччю страховиськові, що приїде йому залізні кілки, якими той зовсім добре жуватиме, й дещо скріпить дратвою усю його бувалу в бувальцях статуру. За це дракон йому належно служитиме, а він, швець, пильнуючи свого підопічного, нестиме при ньому варту.

Дракон на це радо погодився, і швець заходився біля нелегкої праці. Невдовзі паща була устаткована, за допомогою помпи для надування гумових матраців швець трохи піддмухнув боки потвори повітрям, а тоді, пославши про всяк випадок сина до братової по швайку, подався до міста й оголосив, що з'явилось страховисько, врятуватися від якого можна лише даниною. Тобто раз на тиждень мешканці мають постачати драконіві для відживлення або улюбленого пса, що їх і так надто розплодилось, або юнака чи юначку.

Вістка про це дуже вразила громадян. Такого

в місті ще не траплялося, і люди не знали, як їм бути. Щоправда, дехто несміливо висловив думку, чи не найдоцільніше, як то подібні проблеми розв'язували за сивої давнини, вбити дракона. Але на таку пропозицію всі одногolosно зацїтькали, мовляв, колись за диких часів таке, звісно, чинили, та й рідкісних тварин тоді водилося по-достатком, а тепер, коли нарешті запанував прогрес і люди глибше збагнули цінність і неповторність кожного існування, дазнім неподобством немає місця. Крім того науково встановлено, що дракон — корисна тварина. Адже відомі поодинокі випадки, коли дракони нищили пацюків і саранчу, і тому такий чистій довкілля, якого врядоги можна застосовувати навіть у сільському господарстві, підпадає охороні.

Зрештою, після короткої наради, більшість мешканців погодилася на тому, що дракон, хоч і потребує час від часу жертв (а що в світі будь-коли здійснювалося без жертв?), насправді не кепська штука. За його допомогою значно легше, ніж досі, можна буде вирішувати чимало складних гуманітарних проблем. Наприклад, такі заходи, як смертну кару, тепер скасують, бо ж усіх злочинців, замість карати на горло, як досі, коли послуговувалися бездушним правосуддям, віднині з чистим сумлінням просто по-батьківському віддаватимуть драконаві на харч.

Дехто при цьому не вголос, а подумки прикинув, що, властиво, в кожного є чи люта теща, а чи капосний сусід, який ходить по голові, і дракон не одному розв'яже руки.

А втім, байдуже, хто що міркував уголос чи подумки, на одному пункті всі беззастережно погоджувалися, що дракон служитиме за найбільшу атракцію в місті, яке вже давно потребувало змін.

І справді, невдовзі для мешканців настало інше життя, і за змінами ніхто вже не побивався. Спочатку дракон лише щотижня отримував пса або карного злочинця. Однак невдовзі собаки перевелися, а злочинців стратили, а дракон усмакував щодня мати свіжу жертву, і мешканцям міста довелося віддавати не лише немилих сусідів, а й коханих дочок і синів.

Батьки гірко заплакали й заходилися писати до уряду петиції й протести, але звідти надійшла відповідь, що такі нарікання цілком безпідставні, їм бракує законного підґрунтя, оскільки існування дракона схвалено всенародним голосуванням. Зрештою, жертви завжди потрібні в ім'я світлого майбутнього, якого до появи дракона просто не було. Нехай городяни пригадають собі, що досі

ГЕТА МИХАЙЛО ОХТИСОВИЧ

1. X. 1904 — 16. XII. 1980

16-го грудня 1980 р. відійшов у вічність бл. п. Михайло Охтисович Гета, проживши 76 років. Покійний походив з Хутора Бредуни на Полтавщині. Панахиду відправив і чин похорону довершив о. прот. Павло Зміївський, настоятель церкви Св. Благовіщення, 607 Принц Артур Бульвар, Тандер Бей, Онт. Над домовиною на цвинтарі прощався голова Церковної Громади п. П. Михайлишин. На поминках господар П. Свириденко закликав замість квітів зложити на пресу. Було зібрано 56 дол. Придїлено на "Нові дні".

Вічна Пам'ять Покійному. Нехай Канадська земля буде Йому легкою.

П. Свириденко

НА НЕВ'ЯНУЧИЙ ВІНОК СКЛАЛИ:

П. Михайлишин	\$10.00
В. Глек	10.00
П. Свириденко	10.00
Г. Возницький	5.00
Ю. Дацько	5.00
І. Корда	3.00
В. Чирко	2.00
В. Волода	2.00
В. Кажнич	2.00
А. Верестюк	2.00
М. Василик	2.00
Й. Паскалюк	1.00
І. Самчук	1.00
І. Ірмілов	1.00

Разом \$56.00

СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ НА РОЗБУДОВУ ВИДАВНИЦТВА "НОВІ ДНІ"

М. Громницький, Сан Франціско, США	\$100.00
А. Гр. Ляхін, Філадельфія, США	32.00
С. Боженко, Сан Франціско, США	25.00
(У пам'ять свого батька сл. п. проф. В. О. Боженка)	
П. Свириденко, Тандер Бей, Канада	20.00
П. Шахів, Порт-Алберні, Канада	15.00
Г. Рудь, Міссіссага, Канада	15.00
пані Г. Кузьмич, Австралія	14.00
Я. Мигайчук, Парма, США	13.00
І. Возняк, Франція	12.00
В. Пономаренко, Клівленд, США	10.00
М. Ковалевський, Ст. Пол, США	12.00
К. Шонк-Русич, Нью-Йорк, США	10.00
М. Чумак, Рівер, США	8.00
пані А. Королишин, Аллен Парк, США	8.00
В. Андре, Бейсайд, США	8.00
К. Роговський, Торонто, Канада	8.00
С. Федоренко, Торонто, Канада	8.00
М. Чишкала, Нью-Йорк, США	8.00
В. Ростун, Чикаго, США	8.00
Н. Гавриш, Сан-Дієго, США	8.00
о. Д. Свириденко, Тандер Бей, Канада	8.00

о. Е. Чижів, Монреаль, Канада	8.00
пані Е. Кревсун, Сан-Дієго, США	8.00
В. Павленко, Філадельфія, США	8.00
Г. Сидорець, Трентон, США	8.00
п-ні Зоя Гречко, Торонто	8.00
пані М. Посипайло, Форт Лавдердейл, США	6.00
Т. Хохітва, Лавдердейл, США	6.00
В. Коржанівський, Торонто, Канада	6.00
П. Сіренко, Лашін, Канада	6.00
І. Боднарчук, Торонто, Канада	5.00
М. Перекліта, Торонто, Канада	5.00
пані Г. Гриценко, Вест Лос Анджелос, США	5.00
С. Л. Терещенко, Ріджвуд, США	5.00
П. Одарченко, Такома Парк, США	4.00
Г. Гуринів, Австралія	3.00
В. Пакуляк, Мінеаполіс, США	3.00
А. Бараник, Кергонксон, США	3.00
пані М. Стрілецька, Монреаль, Канада	3.00
пані А. Павлюк, Ошава, Канада	3.00
І. Любченко, Австралія	3.00
В. Зуб, Австралія	3.00
Т. Маленко, Непа, США	3.00
О. Сахно, Гардінер, США	3.00
пані Л. Бульба, Філадельфія, США	3.00
Г. Лозенко, Ньюарк, США	3.00
Г. Карпенко, Австралія	2.74
пані М. Білова, Річмонд Гілл, США	1.00

АВСТРАЛІЯ

В. Дворцовий	10.00 австр. дол.
А. Дейнек	9.00 австр. дол.
С. Бондарець	5.00 австр. дол.
Г. Дворцовий	5.00 австр. дол.
І. Дубинець	2.00 австр. дол.

НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ПРИЄДНАЛИ:

К. Роговський, Торонто	1
Д. Нитченко, Австралія	1
Г. Дворцовий, Австралія	1
Лев Яцкевич, Філадельфія	1
Іван Даценко, Торонто	2

Щире спасибі всім за допомогу.

Редакція і адміністрація "Нових днів"

ПРОСИМО ВИПРАВИТИ

У статті П. Одарченка про Олену Пчілку, "Нові дні", листопад 1980: Стор. 7, шп. 1, ряд 17 згори, надруковано: "вішрі", треба: "вірші". Стор. 9, шп. 2, 23 р. низу, надр.: виставка, треба: вистава.

У статті П. Одарченка "Укр. мова в Америці", "Нові дні", грудень 1980: Стор. 22, шп. 2, ряд. 25 зн., надруковано: більшість, повинно бути: бідність. Ст. 23, шп. 1, р. 14 зн., надр.: "зведзаць", повинно бути: "зведзаць". Ст. 23, шп. 2, Після рядка 29 низу треба вставити такий текст:

В перекладі на українську мову це означає: взяти гору над українцями завдяки чисельній перевазі, перемогти українців завдяки чисельній перевазі, використати чисельну перевагу для перемоги над українцями.

POSTAGE PAID AT TORONTO
Second Class Mail Registration
Number 1668

if not delivered please return to:
NOVI DNI

Box 126, Postal station "N"
Toronto, Ont., Canada M8V 3S4

КНИЖКИ НА ПРОДАЖ

Дмитро Кислиця. ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ, ч. II. Синтаксис. Четверте видання.

Ціна 3.50 дол.

Петро Волинняк. КИЇВ: читанка для 3-ої класи.
4-те видання.

Ціна 2.00 дол.

Петро Волинняк. ЛАНИ. Читанка для 4-ої класи.
4-те видання.

Ціна 2.00 дол.

О. Курило. УВАГИ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУР-
НОЇ МОВИ. 5-те видання.

Ціна 2.50 дол.

І. Бережний. УКРАЇНСЬКА МОВА. Початкова гра-
матика української мови. ч. 1.

Ціна 2.00 дол.

А. Юричак. КАМІКАДЖЕ ПАДАЄ САМ: оповідання
й фейлетони.

Ціна 5.00 дол.

Д. Чуб. З НОВОГВІНЕЙСЬКИХ ВРАЖЕНЬ: на слідах
Миклухи Маклая. Книжка багатоілюстрована.

Ціна 3.50 дол.

Б. Антоненко-Давидович. "ПЕЧАТКА". Цікаве
й маловідоме оповідання з часів Центральної
Ради. Передмова Дмитра Чуба. Кольорова
обкладинка Олі Когут. 85 стор., три портрети
Б. Антоненка-Давидовича.

Ціна 3.00 дол.

В. Гришко. ТРЕТЯ СИЛА, ТРЕТІЙ ШЛЯХ, ТРЕТЯ
РЕВОЛЮЦІЯ.

Ціна 2.00 дол.

П. Карпенко-Криниця. ІНДІАНСЬКІ БАЛЯДИ.

Ціна 2.00 дол.

А. Бондаренко. СЛОВО В ДИСКУСІЇ, ЯКОЇ
НЕ БУЛО.

Ціна 1.50 дол.

Леся Богуславець. ЯКИЙ САВА, ТАКА Й СЛАВА.
Гумористичні оповідання.

Ціна 3.00 дол.

П. Карпенко-Криниця. ІНДІАНСЬКІ БАЛЯДИ.

Ціна 3.00 дол.

В. Винниченко. МІЖ ДВОХ СИЛ. Драма на 4 дії.

Ціна 1.50 дол.

Анатоль Юричак. ЛІТЕРАТУРНІ ЖАНРИ Ч. II.
380 стор., в твердій оправі.

Ціна 12.00 дол.

Анатоль Юричак. КРИТИЧНИМ ПЕРОМ.
318 стор., в м'якій оправі.

Ціна 8.00 дол.

Іван Овечко. "НУМО ДО ПРАЦІ".
84 стор., в м'якій оправі.

Ціна 5.00 дол.

ВСІ КНИЖКИ ЗАМОВЛЯТИ В АДМІНІСТРАЦІЇ
"НОВИХ ДНІВ"

КНИЖКИ НА ПРОДАЖ

ТВОРИ ІВАНА БАГРЯНОГО:

"ЛЮДИНА ВІЖИТЬ НАД ПЕРВОЮ", роман 332
стор. — 6.00 дол.

"ОГНЕННЕ КОЛО", повість про трагедію дивізії "Га-
личина" під Бродами, 204 стор. — 3.00 дол.

"АНТОН ВІДА — ГЕРОЙ ТРУДА", повість про Ді-Пі,
відповідь людоловам СРСР, поезія, 270 стор. —
3.00 долари.

"ГЕНЕРАЛ", комедія-сатира з перебування в тюрмі,
94 стор. — 2.00 дол.

"WHY I DO NOT WANT TO GO 'HOME'."

(Чого я не хочу вертатися до СРСР) англій-
ською мовою — 1.00 дол.

"ТАК ТРИМАТИ", публіцистичні твори, 152 стор.
("Наші позиції" ч. 29) — 2.00 дол.

"ТЕЛЕФОН", казка, малюнки автора — 2.00 дол.

"БОРІТЬБА ПРОТИ МОСКОВСЬКОГО ІМПЕРІА-
ЛІЗМУ І УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА РАДА",
доповідь, прочитана в Англії, 135 ст. — 1.00 дол.

"ТАНЕБНЕ ПРОГОЛОШЕННЯ" (протест проти Бльо-
ку народів Росії) — 0.25 дол.

"ФАЄРВЕРК 'КОЛЕКТИВНОЇ' ДЕМАГОГІЇ" (слово
по доповіді Хрущова) — 0.50 дол.

"ФРОНТ БРЕХНІ Й АМОРАЛЬНОСТІ" — 0.50 дол.

"ЧИ РОЗЛАМАЄ НАС ВОРОГ" — 0.25 дол.

"ДНІПРО ВПАДАЄ В ЧОРНЕ МОРЕ" — 0.50 дол.

"ФАРВАТЕР П'ЯТОЇ КОЛОНИ" — 0.25 дол.

ІНШИХ АВТОРІВ:

"ПОГОВОРИМО ВІДВЕРТО" — Петро Волинняк, 680
стор., тверда оправа, 25 фотографій, — 12.75 дол.
"НЕДОСТРІЯНИ", частина 2 — Семен Підгайний
2.00 дол.

"НА ДВОХ ТРИБУНАХ" — Ан. Гак (М. Задека) —
4.00 дол.

БІЛА КНИГА—THE BLACK DEEDS OF THE KREMLIN
(про голод в Україні, арешти, заслання та де-
портації після 2-ої світової війни). — 10.00 дол.
WOMAN AND CHILD IN THE MODERN SYSTEM OF
SLAVERY — USSR by Martha Chyz —

3.00 дол.

Замовлення з чеком надсилати на адресу:

Mr. W. ZUR
29 Anne Court
Bramalea, Ontario, Canada L6I 1K2